

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

**La Serenissima: politický a sociální systém
Benátské republiky**

Jan Růžička

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: Jan Růžička

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 15.4.2008

Jan Růžička

Obsah

Úvod	7
Zdůvodnění tématu	7
Cíl práce	7
Prameny	8
Dějinný rámec zkoumaného politického systému	9
Benátský republikanismus	12
Benátský politický systém	16
Benátské politické instituce	17
Dóže	17
Dějiny úřadu	17
Úmrtí dóžete	19
Trionfi	20
Signoria	22
Consiglio dei Pregadi	23
Volby senátorů	23
Hlasování	24
Collegio di senate	24
Consiglio Maggiore	26
Rada deseti	27
Historie rady	27
Činnost Rady	28
Boj za reformy	28
Plebejové v politice	30
Volební systém	31
Principy volebních systémů	31
Standardní volební proces	31
Volba dóžete	32
Soudní systém	35
Principy soudnictví	35
Recepce Říma	35
Quarantia Criminale ¹	36
Auditoři	36

Advokacie	36
Opravná soudní pravomoc dóžete	37
Benátky jako vojenská mocnost	38
Válka jako druh obchodu	38
Armáda jako římská legie	38
Expanze na pevninu	37
Námořnictvo	39
Cambrai 1509: změna přístupu	40
Obrana a správa benátských území	40
Benátský sociální řád	42
Stát a náboženství	42
Instituce veřejného života	45
Prokurátoři sv. Marka a obrana sociálního smíru	45
Scuole grandi e piccoli	47
Veřejné rituály	49
Procesí	50
Politika a liturgický rok	52
Karneval	52
Festa della Sensa	53
Další politické slavnosti	55
Závěr	57
Literatura	59
Poznámky	61
Přílohy	64

„The duke cannot deny the course of law:
For the commodity that strangers have
With us in Venice, if it be denied,
Will much impeach the justice of his state;
Since that the trade and profit of the city
Consisteth of all nations.“

Shakespeare, W., Merchant of Venice, Act. III

„I stood in Venice on the Bridge of Sighs,
A palace and a prison on each hand.“

Lord Byron, G., Childe Harold's Pilgrimage, Canto
IV., Stanza I.

Úvod

Zdůvodnění tématu

V současné politické vědě nejsou práce s výraznějším historickým přesahem příliš obvyklé, proto by text o politickém uspořádání benátské republiky mohl být chápán primárně jako text historický. Je sice logické, že práce zabývající se obdobím renesance je zaměřena na historické vztahy a souvislosti, ovšem záměr i podstata zkoumaných problémů jsou navýsost politickým tématem.

Benátská republika je příkladem toho, že přístup k politice, jaký máme dnes a přístup, který existoval v době renesance, jsou totožné, neboť politický proces se svými kuloárovými jednáními, emotivními volebními kampaněmi a také se svojí korupcí a nepotismem fungoval a funguje stále na stejných principech. Mění se tak pouze aktéři politických procesů, přičemž scéna a kulisy zůstávají stejné.

Použití divadelní terminologie ve vztahu k politice a tj. její přirovnání k divadlu je příznačné právě pro Benátky, které politickou strategii „chléb a hry“ dovedly na roveň umění. Divadlo, slavnosti a rituály v Benátkách proto neměly pouze kulturní význam, ale také význam informační, vzdělávací a především význam politický, neboť se stávaly hlavním médiem, nejdůležitějším segmentem artikuluujícím veřejné mínění a skutečným „zrcadlem, nastaveným životu.“²

Kromě toho, že profánní i sakrální slavnosti a zábavy podřídili politickým zájmům, Benátčané přivedly k dokonalosti propagandistickou ideu státní velikosti, kterou podporovanou mýtem benátských ctností (dle nich mýtus dobré vlády a dobrých zákonů³) a mýtem svatomarkovského posvěcení.

Benátský politický systém je proto aktuální nejen pro svoji unikátní vnitřní strukturu, vyvážený systém politických institucí a volební systém, ale také kvůli tomu, že byl svými tvůrci propojen s ideou státní velikosti a veřejným, sociálním a kulturním životem města.

Cíl práce

Důvodem vedoucím ke zpracování tématu byla především zajímavá historická zkušenost Benátek, které existovaly na rozhraní několika geopolitických a věroučných systémů. Právě jejich „život na hranicích“ dal vzniknout unikátnímu politickému a volebnímu systému a snaze petrifikovat řád města skrze propojením politiky s náboženstvím a veřejným životem.

Cílem práce je pomocí primárních pramenů⁴ popsat a zdokumentovat politický systém Benátské republiky se zaměřením na jeho podobu v 15. - 17. století a spolu s tím popsat procesy politického řádu s volebními systémy. Zvláštním tématem a kapitolou, která však s předchozím úzce koresponduje a souvisí, je problematika úlohy benátské kultury a veřejného života jako hlavních médií doby a důležitých segmentů artikulujících veřejné mínění a stabilizujících politické instituce a politický řád.

Prameny

Základním primárním pramenem práce byla kniha benátského kardinála Gaspara Contariniho *De magistratibus et republica venetorum*, v originálu vydaná v Paříži roku 1543 a v anglickém překladu roku 1599. Contarini ve svém textu shrnul dobový názor na benátský politický systém, představil jej jako paralelu k řecké Spartě a Aristotelově *Politeie* a především jej glorifikoval z pozice benátského patriota. Další důležité primární prameny představovaly publikace Francesca Guicciardiniho: *Storia d'Italia* a *Del modo di ordinare il governo popolare*, kniha Francesca Sansovina: *Venetia, citta nobilissima e singolare* a konečně benátské archiválie sebrané v roce 1937 Andreou da Mostem do spisu *Archivi dell'amministrazione centrale della Repubblica Veneta e archivi notarili*.

V případě sekundární literatury byla pro autora velmi důležitá kniha princetonského historika Edwarda Muira *Civic rituals in renaissance Venice*, dále dnes již klasická publikace Johna Julia Norwiche *History of Venice*, Burckhardtova *Kultura renaissanční doby v Itálii* v českém překladu z roku 1912 a konečně knihy historiků a medievalistů Michaela Maletta, Christophera Hibberta, René Guerdan a Johna Lawa.

Dějinný rámec zkoumaného politického systému

Vznik nezávislého města

Důležitým administrativním centrem se region Veneta stal ve čtvrtém století, kdy z něj byzantští místodržící (označovaní jako vévodové, později dóžata) řídili svá zbývající území v Itálii. Od čtvrtého století můžeme také sledovat jeho politické dějiny Benátky jako město vznikly o čtyři století později za vlády dóžete Angella Participazia (809-827). Ten regionální centrum moci přesunul na ostrov Rivo Alto (Rialto), kde postavil první dóžecí palác, baziliku a klášter sv. Zachariáše.⁵ Prestiž Rialta vzrostla poté, co r. 818 přivezli kupci z Alexandrie tělo sv. Marka a dóže je nechal uložit ve vznikající bazilice.⁶

Svoji rostoucí ekonomickou a symbolickou prestiž dóžata využila k ovládnutí strategicky důležité benátské laguny na vrcholu Adriatického moře, čímž Benátčané získali kontrolu nad většinou dalmatského obchodu. Nadvládu nad tímto klíčovým regionem Benátky završily v roce 1204, kdy v předvečer IV. křížové výpravy dobyly svého ekonomického konkurenta Zadar (Zara).⁷

Právě v tomto období, jehož ideový začátek můžeme vidět v pouti dóžete Domenica Micheleho do Jeruzaléma (1123), začala expanze ze severní Dalmácie směrem na východ. Tím také začalo i budování věhlasného mořského impéria (Stato da mar). Pout' Micheleho na východ byla zásadní především proto, že díky ní Benátky získaly významnou autonomii v rámci Jeruzalémského království. Ta mohla být později využita jako základna pro ekonomickou expanzi na trhy v severní Africe, Levantě a černomořském pobřeží.

Pro doplnění lze uvést i konec územního rozvoje, za nějž je považováno ovládnutí Kypru v roce 1484.⁸ Po tomto datu se již Benátky kvůli tureckému nebezpečí východním směrem nerozšiřovaly a soustředily se pouze na obranu svých území.

Kromě toho, že se Benátky snažily dominovat mořským trasám východního Středomoří, byly aktivní také v italské vnitrozemské politice. Brzy po dobytí předpolí ve Venetu Benátčané začali zakládat sklářské, šperkařské a textilní manufaktury, jejichž vysoce kvalitní výrobky exportovali na trhy v severní Itálii, Francii a v hanzovních městech. Díky orientaci na obchod vznikly v Benátkách i zajímavé vedlejší produkty podporující obchod. Příkladem může být zavedení povinnosti pojišťovat lodě i lodní náklad (1253),

kteře vedlo ke vzniku pojišťovnictví v západní Evropě. Flexibilní fiskální politika zase dala vzniknout politice řízenému státnímu dluhu (1156).

Budování Stato di Terraferma

Ačkoliv město bylo v italské vnitrozemské politice aktivní od počátku své existence, opravdu silným hráčem se stalo až ve 13. století. Hlavním důvodem pro zintenzivněnou expanzi západním směrem byl postupný úpadek levantského obchodu v důsledku dlouhodobých konfliktů na východě (křižácké války, tlak Arabů, Osmanů a Tatarů, slábnutí Byzance). Kvůli tomu se Benátky snažily ekonomické výpadky nahradit na trzích v západní a střední Evropě, k nimž cesta vedla právě přes Veneto, Lombardii a Miláno.⁹

Zajímavé je, že Benátky při své mocenském rozmachu nebyly příliš vojensky agresivní a své vznikající italské državy (Stato di Terraferma) se snažily ovládat diplomatickými a ekonomickými prostředky, tj. pomocí embarg, aktivní celní politiky, podporou vlastních výrobců. Vlivem tlaku ostatních států (Ferrara, Florencie, Miláno, Janov) na obchodní trasy se ekonomické zájmové sféry začaly vzájemně prolínat (14. století), což zpětně problematizovalo zahraničně politické vztahy. I v této době se ale Benátky snažily svých cílů dosahovat primárně prostřednictvím diplomatických jednání, neboť si uvědomovaly dopady ozbrojených konfliktů na trhy a obchod.¹⁰ K vojenským řešením tak přistupovaly zřídka a jedině tehdy, pokud si byly jisty svou vlastní vojenskou a mocenskou převahou.

Díky zahraniční politice „rozděl a panuj“ bylo město úspěšné i v 15. století: porazilo Janov v bitvě u Modeny (1403), vzápětí získalo vládu nad Veronou a Padovou (1403-1406). Ve válkách s Milánem se postupně spojovalo s Florencií, Ferrarou a Francií a mohlo tak v konfliktech využívat vždy nových a čerstvých spojeneckých sil.

Ovšem tím, jak sílila pozice města na pevnině, Benátky začaly stále více vzbuzovat závist svého okolí a přitahovat pozornost zahraničí (podobně jako Habsburci před Třicetiletou válkou a Francie za vlády Ludvíka XIV.). Lze říci, že právě úspěšná politika, ovládaná jednoznačně pouze vlastními mocenskými zájmy, později vedla ke vzniku Cambraiské ligy, jejíž ustavení zamezilo další mocenský růst města.

Války ligy z Cambrai (1508–1516)

Předehrou ke střetu s většinou sousedů byl konflikt, v němž Benátky po boku Ludvíka XII. bojovaly proti Milánským. Přestože pro Benátky střet probíhal úspěšně, město bylo

vzápětí vtaženo do paralelně probíhajícího konfliktu s Turky (1499-1503), kvůli čemuž bylo nuceno své síly rozdělit na dvě poloviny. Právě momentální slabosti způsobené bojem na dvou frontách využili benátští sousedé (Maxmilián I., Španělé, Francie) a pod vedením papeže Julia II. vytvořili koalici s cílem rozdělit mezi sebe většinu benátských území.

Není naším úkolem válku rozebírat po stránce vojensko historické, neboť její průběh už byl v odborné literatuře detailně analyzován.¹¹ Pro nás je při studiu politického systému důležitý především fakt, že Cambrai mělo dopad na to, jakým způsobem Benátčané nahlíželi na svou zahraniční politiku i na geopolitický řád severní Itálie.

Mezidobí mezi katastrofou v bitvě u Agnadella (1509) a konečným vítězstvím Benátek u Marignana (1515) navíc hrálo klíčovou roli v nahlížení Benátčanů na sebe sama: dříve aktivní patricijové zpasivněli, uzavřeli se do systému quasi neutralit a přestali důvěřovat vlastním občanům. Tyto obavy byly vyjádřeny v neustálém navyšování pravomocí bezpečnostním složkám směrem dovnitř.¹² Benátčany v jejich nedůvěře a jakési paranoie utvrzovaly i problémy ve světě za hranicemi: neustávající příliv zahraničních armád do Itálie (František I., Karel V.), obecný geopolitický zájem rakouských a španělských Habsburků o Itálii a turecká expanze směrem na západ. To vše zafixovalo benátskou vojenskou přítomnost na předvídatelných pozicích.¹³

Po Cambrai se Benátky aktivně účastnily dalších významných konfliktů z nichž jeden - válka s Turky měl povahu permanentního střetu trvajícího několik set let. Jeho součástí byla již ve své době velmi populární námořní bitva u Lepanta (1571), v níž spojené flotily Benátek a Španělska porazily turecké loďstvo. Přestože šlo o významné taktické a především ideologické vítězství, ze strategického hlediska bitva neměla žádné významnější dopady. Nepoměrně důležitější byl konflikt města s papežem (1606-1607), který předznamenal konečný mocenský úpadek Svatého stolce a všeobecné potvrzení nástupu státního práva a národního státu.¹⁴

Ve zbývajících dvou stoletích, které Benátky dělily od ztráty nezávislosti (1797), byly jejich dějiny přes hrdinně vedené války s Turky poznamenány mocenským úpadkem. Úpadek šel zároveň ruku v ruce územními a ekonomickými ztrátami. Paradoxně i přes tyto problémy si Benátky zachovaly svou kulturní, uměleckou a tvůrčí velikost.

Benátský republikanismus

Republikanismus byl v Benátkách mocenskou teorií vládnoucí třídy, kterou tvořila úzká vrstva patricijů. Ta proto, aby její způsob vlády nebyl ničím a nikým ohrožován, do teorie republikanismu skrze veřejný život a ideu benátské velikosti vtáhla všechny obyvatele města. Výsledkem byl stav, v němž opozice k republikanismu neexistovala z toho důvodu, že všechny třídy občanů byly aktivně angažovány na veřejném životě státu. Ti tudíž neměli důvod proti režimu vystupovat.

System byl navíc legitimizován díky klasické vzory Aristotelovy smíšené vlády a Platónovy hierarchizované společnosti.¹⁵ Kvůli tomu se občanství stalo statutem všech Benátčanů, kteří díky němu byli ovládáni a zároveň vládli.¹⁶

Právě ve snaze zapojit do politického a občanského života celé Benátky, patricijové svůj politický řád nepopisovali jako oligarchii. Naopak argumentovali, že jejich politický systém jako kompilát nejlepšího a nejspravedlivějšího zřízení¹⁷ umožňuje, aby každá rodina byla držitelem veřejných poct a úřadů.¹⁸

Benátský kardinál Gasparo Contarini, jeden z nejvýznamnějších představitelů protireformace,¹⁹ tuto dle patricijů ideální „směs“ shrnul slovy: „vláda vznikla kvůli obraně zákonů, které byly stvořeny předky a posvěcené Bohem. Jedinou otázkou (ve věci hledání správného způsobu vlády) zbývající k zodpovězení tak zůstává, zda by zákony měly být bráněny několika či mnoha lidmi. (...) Jak nám ukazují dějiny, možné jsou obě varianty.²⁰ Ovšem kvůli tomu, že žádná společnost není a nemůže být dokonalá, z obavy o úpadek jednoho či druhého (modelu) zvolíme raději (a smísíme) oba.“²¹

Zmiňované ideální spojení představovala pro Contariniho v teoretické rovině Aristotelova Politeia a v rovině praktické a historické řecká Sparta, v níž jednotu systému vytvářeli králové (princip monarchický), efoři (princip aristokratický) a senát (princip demokratický).²² Tezi o smíšené vládě také parafrázoval anglický vyslanec v Benátkách a překladatel Contariniho Sir Lewis Lewkenor: „Commonwealth of Venice is neither a popular estate nor an Oligarchy, but a wel tempered gouvernement between both.“²³

Obhajoba stability politického řádu města v aristotelovském duchu nebyla žádnou nadsázkou. I někteří moderní badatelé²⁴ docházejí k závěrům, že Benátky byly stabilní právě díky existenci smíšené vlády a spolu s tím díky existenci silné a početné střední

třídy (obé převzato z Aristotela), které vzájemně fungovaly jako hlavní pilíře a osy systému.²⁵

Tomu napomáhal vztah Benátčanů ke své vlastní svobodě. Tu totiž vnímali nikoliv v moderním smyslu jako osobní svobodu jednotlivce, ale renesančně, jako svobodu celého společenství od tyranie a cizí nadvlády.²⁶

Benátská teorie státu a vlády byla opřena o klasické vzory Aristotela a Platóna a obohacena o římské právní texty, o jejich jednoduchost a snahu dosáhnout co největší efektivity státního soukolí. K základním pilířům městského republikanismu patřilo mytologizující vědomí vlastní velikosti a dějinného poslání.²⁷ Provázání s minulostí bylo patrné nejen mytologizováním vlastních dějin,²⁸ ale zároveň obhajobou vlastního politického zřízení skrze neustálé odkazování a srovnávání sebe sama (především) s Aristotelovou Politikou a Platonovou Ústavou a Zákony.²⁹

Benátky samozřejmě nebyly jediným státem, který se v politické rovině pokoušel vyrovnat s antickým dědictvím. Ovšem pouze a jen Benátky byly natolik unikátním územím, že se v nich díky náhodě i díky úsilí občanů snoubila celá řada náhodných (existence na rozhraní různých kulturních – byzantské a římské křesťanství, židé, islám, geografických – italské městské státy, Byzanc, arabská Levanta, evropské kontinentální státy a politických okruhů – italské republiky, německé a byzantské císařství, Arabové) i myšlených (vědomá sakralizace politického systému, existence brzd a protiváh, ekonomická angažovanost občanů s úspěchy státu) faktorů, které pomohly vybudovat a především udržet politický systém postavený na klasických vzorech republikanismu a zastupitelské demokracie.

Pokud bychom Benátky chtěly srovnávat s jiným politickým systémem, pak se jako nejbližší analogie nabízí paralela s antickou Římskou republikou, neboť oba systémy fungovaly na podobných principech: na sepjetí jednotlivých segmentů společnosti, na dichotomii občan – cizinec, v politické rovině uchopované na ose přítel – nepřítel a na cílevědomém budování sociálního smíru, kterou v Benátkách, stejně jako v Římě, neměl ve své gesci pouze stát, ale také další subjekty včetně fyzických osob. Kromě toho i na ostrovech v laguně byly vazby založeny na základním sociálním vztahu patron – klient.

Vnitřní i vnější stabilita benátského uspořádání vynikne také ve srovnání s ostatními italskými státy. Je proto relevantní a možné se ptát po rozdílech mezi Benátskou republikou a dalšími státy Apeninského poloostrova. Odpovědí na otázku může být

benátská stabilita, vláda práva a sociální smír na jedné straně a vnitřní bouře v Janově,³⁰ války v Romagni³¹ a paralýza Lazia³² na straně druhé. Sluší se dodat, že politické a mocenské problémy v žádném případě neznamenal, že by zmiňované regiony byly méně progresivní (v oblasti umění, obchodu i vědy) než Benátky. Všechny také dokázaly vykázat velké úspěchy i v oblasti myšlení a politické filosofie. Ovšem právě v odstupu mezi myšleným a skutečným, mezi vizemi a realitou tkvěl největší rozdíl mezi nimi a Benátkami. Benátky se totiž od počátku samostatné existence věnovaly nikoliv hledání nejlepšího možného řádu či nejlepšího rozdělení moci ve státě, ale vždy a za všech okolností pracovaly na takovém státním zřízení, které by bylo v maximální možné míře schopné přestát otřesy způsobené válkami, ekonomickým úpadkem a případnými vnitřními třenicemi. Zároveň s tím hledaly zřízení, které by občanům bylo schopno poskytnout maximální možnou míru svobod a prostor pro politickou soutěž. Právě tato již ve své době oceňovaná stabilita, zajištěná souhlasem občanů s politickým řádem, jednotou tříd a nebyvalou mírou sociální solidarity byla důvodem, proč benátský politický systém dokázal přetrvat dobu více jak tisíce let do doby, než byly Benátky dobyty francouzskou armádou v roce 1797.

Paralely Benátského politického systému: Mořské republiky

Benátský politický systém byl spolu se systémy několika dalších států (Janov, Amalfí, Pisa, Zadar) označován jako mořská republika (*repubbliche marinare*) či řeckým *Θαλασσοκρατία* (*Thalassokratía*), vláda moře. Přes sjednocující kategorii (mořská republika), byly politické systémy měst vzájemně velmi odlišné, kromě čehož nebyly ekvivalentní ani časová období a regionální a geopolitická východiska, v nichž politické systémy vznikaly. Jednotící znaky je tak možné hledat především v ekonomickém a sociálním podhoubí politických systémů a nikoliv v systémech samých. Mezi ono formující „podhoubí“ především patřil:

- Důraz na zahraniční obchod
- Důraz na existenci kvalitního a početného námořnictva (civilního i vojenského)
- Ekonomicky a politicky silná střední třída kupců (střední z hlediska členění šlechta – měšťané – chudina). Kromě toho v městech existovala i silná a početná střední třída v moderním, ekonomickém slova smyslu (řemeslníci, drobní obchodníci a živnostníci)
- Snaha vytěsnit církve z politického života

V rámci mořských republik představovala nejbližší paralelu k benátskému státnímu zřízení Janovská mořská republika, jejíž politický systém známe díky tzv. Caffarově kronice již z konce 11. století (1099).³³ Kronika se zmiňuje o tom, že společenství janovských občanů (compagna) zvolilo ze svého středu šestici konzulů, kteří tvořili a vykládali zákony, vymáhali právo a vybírali daně.³⁴

Vláda pomocí výkonného výboru konzulů byla změněna o století později (1190), kdy byl ustaven režim na jehož vrcholu stál placený administrátor (podesta). Právě v této době začaly první konflikty Janova s Benátkami a městy v Provence, které z dlouhodobého hlediska měly pro Janov fatální význam.³⁵ Janov nebyl ušetřen ani vnitřních problémů, kvůli nimž byl politický systém dále měněn (autoritářská vláda Gugliema Boccanegry, opětový návrat k podestovi, vláda dóžat s časově omezeným mandátem, dobrovolné podřízení se Francii – vláda místodržících).³⁶ Všechny změny byly vedeny především snahou zvýšit vymahatelnost práva v nestabilním prostředí a tím ochránit zájmy janovských kupců.

Stabilní vládu se ale zavést nepodařilo a město se propadalo do stále větší anarchie. Občanské války následně zničily zahraniční obchod, státní finance i pozici státu v rámci regionu. Zajímavé je, že Janov prošel i érou proto-korporativismu, když výběr daní a správu některých území svěřil (v některých případech pronajal) soukromým společnostem (především role Banco di San Giorgio).³⁷ Radikální fiskální reforma ale neskončila neúspěchem, neboť se díky ní se Janov v 16. století stal jedním z bankovních center Evropy.

Pokud bychom chtěli politický systém Janova s Benátkami přímo srovnávat, kromě celé řady podobností vyplývajících ze stejných ekonomických politik státu, můžeme nejmarkantnější rozdíl vidět v neexistenci jednotícího tmelu společnosti, kvůli čemuž byl nejednotný a nestabilní i stát. Velmi četné (především do 15 století) byly i vzájemné vztahy obou států, vyznačující se rivalitou, nepřátelstvím a bojem o ekonomické sféry vlivu (např. Válka o Chioggiu v letech 1378 až 1381).³⁸

Benátský politický systém

Podobu benátského politického systému zvláště od 15. století určovaly dva základní momenty: snaha docházet k politickým rozhodnutím pomocí konsensu a od toho odvozená snaha znemožnit ovládnutí města jednotlivci či úzkými skupinami osob. Kvůli tomu byl systém definován pyramidální strukturou, v níž nejširší pravomoci a největší mocenská legitimita byly určeny pro jeho nejnižší stupeň (Velké shromáždění).

S každým dalším mocenským patrem (senát → Signoria → dóže) proto klesala možnost samostatně rozhodovat a naopak rostla vnější kontrola, zajišťovaná specializovanými institucemi (Rada deseti, Nejvyšší tribunál/Státní inkvizice, Quarantia criminale), jimž podléhala síť policistů, konfidentů a pracovníků tajných služeb. Obecným problémem tak byly velmi malé reálné kompetence (především) exekutivy, která skoro v ničem nemohla jednat samostatně, ale vždy pouze se souhlasem a vědomím Velkého shromáždění (to mohlo dle svého uvážení legitimitu a pravomoci přenést a delegovat na jiné instituce).³⁹ To ale neznamenalo paralýzu politického rozhodování. Spíše kvůli tomu v Benátkách rychle došlo k přechodu od osobní vlády jednotlivců k vládě skrze senátní frakce, ovládané silnými osobnostmi.

Je samozřejmé, že politická praxe byla poměrně vzdálená od načrtnutého ideálního stavu. Žádný z vysoce postavených politiků-patricijů nežil ve vzduchoprázdnu, kvůli čemuž měl dostatek neformálních možností, jak ovlivňovat Velké shromáždění. Jeho členové tak velmi často hlasovali v souladu s představami hlavních politických opinion-makerů i s představami nejvýše postavených politických institucí.

Na druhou stranu je třeba říci, že přes rozdílnost ideálu a reálného života a přes svou velkou uzavřenost na úrovni vstupů, byl benátský politický řád schopen po několik set let bezproblémově řídit chod města, které se svými zámořskými územími tvořilo jeden z největších státních celků doby.

Benátské politické instituce

Dóže

Dějiny úřadu⁴⁰

Klíčovou a sjednocující postavou celého benátského politického systému a vlastně celé benátské společnosti byla osobnost dóžete. Dóžata (z latinského dux) původně představovala pouze správce byzantských území podřízené Ravennskému exarchátu, což jejich pozici degradovalo do role pouhých vykonavatelů cizích nařízení. Teprve po úpadku Ravenny v polovině osmého století je můžeme začít vnímat jako napůl nezávislé vazaly Konstantinopole, čímž jejich pozice zesílila. Status dóžat se dále změnil po uzavření Nicephorského míru (803) mezi Byzancí a Franskou říší⁴¹, díky němuž benátská laguna získala faktickou nezávislost, přestože formálně stále náležela Byzantskému císařství.

Prvním viditelným otřesem silící pozice dóžat byla vynucená abdikace dóžete Giovanniho II. Participazia, jehož odchod do ústraní v roce 887⁴² se stal precedentem, jenž vyústil v rozšíření politické základny a v zahájení alespoň částečné demokratizace politického procesu na úrovni vstupů. Snaha o další rozšíření politické základny probíhala od konce 10. století, kdy si již Byzantské císařství na Benátky nečinilo žádné nároky. Právě v této době můžeme sledovat trvalé pokusy o omezení dóžecího vlivu jak v rovině praktické politiky, tak především v rovině symbolické. Díky tomu mnoho symbolických pravomocí přešlo na Velké shromáždění (Consiglio Maggiore), které se postupně stalo základní silou legitimizující existenci státu a určilo podobu jeho politického zřízení.

Změny v rozložení politických sil se projevíly také v omezení vnějších mocenských atributů dóžat. Již při intronizaci Pietra Polaniho v r. 1130 byla původní byzantská investitura předáním žezla (baculus) nahrazena předáním neosobního praporu sv. Marka (Vexillum s. Marci). Zároveň byl dóže nucen složit tzv. promissione ducale, přísahu, jež jej zavazovala jednat ve stanovených limitech moci.⁴³ Kontrolován byl i osobní život dóžat. Od roku 1327 se dóže nesměl oženit s cizinkou bez povolení magistrátů. Roku 1385 také bylo dóžeti zakázáno přijímat či spravovat jakékoliv daně či poplatky. K tomu byl připojen zákaz darovat či být obdarováván od kohokoliv jiného než od své rodiny.⁴⁴ Kvůli omezením se dóže postupem času stal vládcem bez reálné moci a bez vazalů.⁴⁵ Lze říci, že dóže sice svou funkci zastával po celý život, nebylo mu však dovoleno vytvořit vlastní dynastii. Navíc byl vládcem, který hrál pouze ty role, které mu byly

přiděleny: od 16. století tak prakticky každé slovo, gesto a akt dóžete pronesený na veřejnosti podléhal právnímu a ceremoniálnímu zakotvení.⁴⁶ Andrea da Mosto do jisté míry schizofrenické rozdělení osobnosti dóžete pojmenoval příznačně: „in habitu princeps, in senatu senator, in foro civis.“⁴⁷

V Benátských dějinách nebylo výjimkou ani sesazení dóžete. Nejznámějším případem je dóže Francesco Foscari (1423 - 1457), jehož Rada deseti donutila podat demisi kvůli korupci syna Jacopa.⁴⁸ Extrémním případem byla kauza dóžete Marina Faliera (1354 – 1355), popraveného za velezradu, kvůli snaze rozbít politický systém města a vytvořit absolutní monarchii.⁴⁹ Falieri byl za své činy postižen dokonce i posmrtně, neboť byla zničena i památka na dobu jeho vlády (*damnatio memoriae*), jeho hlava vystavena v průčelí dóžecího paláce a místo popravky označeno hanlivým nápisem.⁵⁰

Jak vyplynulo z předchozího textu, nepostradatelnost dóžete v benátském politickém systému netkvěla ani tak v jeho reálné politické moci, jako mnohem více v tom, že jako vrchol politického systému byl dárcem a posvěcovatelem jednoty a centrálním symbolem Benátské republiky. Jeho sakralizovaná, věčná pozice, ale dle klasické teorie o dvou tělech krále⁵¹ byla odlišná od pozice dóžete v paláci.⁵² Odstup mezi oběma pozicemi ovšem nebyl v Benátkách příliš zřetelný a dóžata požívala neobyčejné autority a úcty i v běžném životě, která každoročně vrcholila na svatý týden, kdy dóže plně dominoval všem obřadům a slavnostem.⁵³ Podobně klíčovou náboženskou úlohu hrál dóže také při slavnostech (*vespres*) sv. Marka (28.4), kdy se stával hlavním pojítkem mezi městem a jeho posvěcením. Významnou roli ve veřejném životě plnila i jeho manželka (*dogressa*), jako patronka kostelů, ženských konventů a sirotčinců.⁵⁴ Vnější autorita dóžete neplatila pouze v hlavním městě, ale také na ovládaných územích. Například poté, co Benátky dobyly r. 1211 Krétu, její obyvatelé měli povinnost čtyřikrát ročně zpívat chvály k jeho počtě.⁵⁵

Díky své neformální autoritě měl dóže přístup na zasedání a hlasovací právo ve všech orgánech a politických institucích města, skrze něž mohl ovlivňovat a směřovat politický proces. Spolu s tím ona čest a autorita, chápaná ve smyslu římské *dignitas*, byla základním důvodem přitažlivosti úřadu. Ten by jinak kvůli své finanční náročnosti byl brán pouze jako břemeno. Jeho náročnost vyplývala například z toho, že dóže (na rozdíl od Rady deseti) neměl právo na žádný servis v podobě vlastního aparátu.

V Benátkách navíc nebylo obvyklé, aby magistráti za svou práci pobírali mzdu. Jediným

příjmem plynoucím z funkce tak zůstával příspěvek na reprezentaci, jenž v případě dóžete činil 3500 zlatých korun.⁵⁶ Vše nad tuto částku si dóže musel hradit sám.⁵⁷ Když uvážíme, že jeho povinností bylo uspořádat čtyři veřejné bankety ročně (na Sv. Štěpána, Sv. Marka, Nanebevstoupení Panny Marie a na den svatých mučedníků Víta a Modesta), je zřejmé, že úřad dóžete byl finančně nesmírně náročný.⁵⁸

Úmrtí dóžete

Úmrtí dóžete bylo vždy chápáno jako otřes a potenciální krize státu. Kvůli tomu bylo interregnum trvající od jeho smrti do zvolení nového dóžete z 90% pouze záležitostí nejmocnějšího kruhu rodin, které skrze Signorii a Radu deseti bránily stávající politické zřízení a velmi pečlivě monitorovaly nálady ve městě a případné náznaky nepokojů. Rituály spojené s úmrtím dóžete začínaly příchodem Signorie do paláce. Ta po smrti dóžete převzala jeho pravomoci, což nejstarší z poradců (vícedóže) formálně stvrdil tím, že usedl na jeho trůn.⁵⁹ Sekretář Rady deseti následně rituálně zničil zlatý prsten dóžete a zbytky předal jeho příbuzným, čímž končily jejich zvláštní výsady, jakožto příbuzných suveréna.⁶⁰ Následně bylo tělo dóžete po tři dny vystaveno v paláci, hlídáno čestnou stráží složenou ze členů Velkého shromáždění.

Ani vlastní pohřeb nebyl pouhým osobním rozloučením se zesnulým, ale důležitou nadčasovou demonstrací role dóžete ve společnosti. Zároveň byl také prvním z mnoha aktů předcházejících volbě dóžete nového.

Před začátkem pohřbu bylo tělo dóžete znovu ozdobeno a v průvodu vyneseno z paláce. Přímo za katafalkem kráčeli důstojníci a hlavní sluhové dóžecí domácnosti, všichni jednotně oblečení do černých kápí symbolizujících smutek za mrtvého. Za nimi jdoucí senátoři a magistráti naopak měli zakázáno otevřeně truchlit na důkaz nezávislosti Benátek na osobě suveréna.⁶¹

Po projití městem, procesí s tělem obvykle končilo u kostela sv. Jana a Pavla (san Zanipolo), v němž byla většina dóžat pochována. V kostele s. Zanipolo také probíhaly pohřební obřady k počtě mrtvého, které se s výjimkou 15. století příliš nelišily od obřadů za soukromé osoby. Ostatně jak napsal Gianotti: „There is in the cittie of Venice no greater alteration at the death of their duke then at the death of any other private gentleman.“⁶² Výjimkou bylo právě 15. století, v němž se obecně všechna dóžata snažila vybočit ze zažitých zvyklostí vymezujících jejich pozici a zvýšit svou roli v politickém systému i vlastní smrtí. Kvůli tomu si nechávala budovat nákladné hrobky a organizovat velkolepé pohřební průvody. Tato praxe byla později zakázána.

Ihned po skončení pohřbu se sešlo Velké shromáždění, které zvolilo tři inkvizitory (Inquisitori del doge defunto).⁶³ Ti měli za úkol vypracovat zprávu o průběhu vlády zemřelého dóžete. Pokud byly inkvizitory a následně shromážděním nalezeny nesrovnalosti (účetnictví, chybná rozhodnutí), kolegium mělo právo vybrané výnosy anulovat a případně udělit pokutu dědicům dóžete v podobě konfiskace části majetku zemřelého (bylo možné požadovat finanční konfiskát, nemovitosti nebylo možné odebrat). Zajímavé je, že finanční odpovědnost dědiců za závazky zemřelých platila plošně v celých Benátkách.

Po uzavření a schválení závěrečné zprávy bylo zvoleno pětičlenné kolegium korektorů (Correttori della promissione ducale), kteří zkoumali a případně upravovali dóžecí pravomoci shrnuté v promissione ducale. Korektoři byli po svém zvolení zamčeni do uzavřené místnosti, kde mohli ubrat či naopak navýšit pravomoci dóžete dle aktuálních potřeb státu. Jejich rozhodnutí mělo platnost zákona a budoucí dóže je musel při své intronizaci stvrdit přísahou.

Trionfi

Kromě svatomarkovského posvěcení bylo nejvýznamnějším zdrojem symbolické autority dóžete sedm tzv. Trionfi, darů papeže Alexandra III. dóžeti. Papež jej obdaroval za to, že mu v průběhu válek Lombardské ligy poskytl ve městě azyl a ochranu před císařem Friedrichem Barbarossou. Benátky v čele s dóžetem Sebastianem Zianim měly dle legendy také sehrát klíčovou úlohu při císařově porážce tím, že svedly vítěznou námořní bitvu a zajaly jeho syna.⁶⁴ Důležitá byla i jeho aktivita při následných mírových rozhovorech.

Za pohostinství a pomoc v konfliktu měl dóže od papeže obdržet sedm darů symbolizujících jeho nezávislost na okolní moci a jeho mocenskou rovnost s císařem a papežem.

Prvním privilegiem bylo právo užívat při procesích nesený deštník (připomínka toho, že dóže, papež a císař při setkání na důkaz vzájemné rovnosti a nezávislosti obdrželi každý svůj vlastní deštník), druhým právo nosit při průvodech a slavnostech bílou svíci. Dóže dále obdržel osm praporů a stříbrných trub,⁶⁵ ceremoniální meč (měl jej dostat při odchodu do námořní bitvy), zlatý prsten (ten se později stal ústředním symbolem rituálu svatby s mořem) a dle papežského vzoru právo užívat olověnou pečeť.⁶⁶

K prstenu a svatbě s mořem se vázalo poslední a nejdůležitější privilegium, kterým byl (v odkazu na setkání Alexandra III. a Friedricha I. Barbarossy v Bazilice sv. Marka)⁶⁷

dar plnomocných odpustků všem poutníkům, kteří navštíví Baziliku sv. Marka do patnáctého dne po svátku Nanebevzetí Panny Marie (15.8).⁶⁸ Kvůli tomuto privilegii neměly Trionfi pouze politický rozměr jako potvrzovatelé nezávislosti dóžete, ale také rozměr ekonomický: kvůli vidině plnomocných odpustků se poutní důležitost města (již daná přítomností důležitých relikvií) ještě zvýšila a Benátky se v srpnu stávaly jedním velkým tržním intervalem.

Signoria

Signoria, jinak známá jako Consiglio minore, byla poradním orgánem dóžete. Spolu s tím byla jedním z institutů kontroly toho, aby dóže nepřekročil stanovené limity moci. Její členové byli zčásti voleni Velkým shromážděním na funkční období osmi měsíců, zčásti měli na funkci nárok z titulu svého postavení. Signoria tak sestávala ze šesti volených členů – poradců dóžete (Consigliere ducale) zastupujících jednotlivé čtvrti města zvané Sestieri: Castello, San Marco, Canareio, San Polo, Santa Croce a Dorso Duro. Spolu s nimi v ní zasedali Tre capi di Quarantia (nejvýše postavený trestní tribunál) a dóže. Pozice Signorie byla v Benátkách velmi silná jak explicitně díky svému institucionálnímu zakotvení, tak implicitně, kvůli svému (logickému) vlivu na dóžete. Navíc nejstarší z poradců vždy vykonával funkci vícedóžete a poradci v době prázdnin dóžete přebírali jeho pravomoci.

Z hlediska struktury politického systému Signoria vytvářela jakýsi protipól Velkého shromáždění, vyvažovala jeho neschopnost účinně reagovat na změny každodenní situace a s tím spojené problémy s udržováním práva a pořádku. Tím také byla protipólem k městskému republikanismu jako celku.

Consiglio dei Pregadi

Rada Consiglio dei Pregadi (/Rogati),⁶⁹ dle klasických vzorů nazývaná senát (z praktických důvodů ji tak budeme nazývat i my), fungovala jako výkonný legislativní a částečně exekutivní orgán republiky. Na rozdíl od příliš početného Velkého shromáždění představoval senát se zhruba 220 členy (z nich 120 bylo volených a přibližně sto mělo na post nárok z titulu funkce) vhodnou institucí pro každodenní zákonodárnou, exekutivní a kontrolní činnost. Senát měl funkční období jednoleté, s pevně stanovenými volbami v měsíci srpnu a září.

Senát měl původně jen 60 volených členů. S tím jak rostl význam a prestiž Benátek, se jejich počet postupně zvyšoval: v r.1363 na 80, v r.1413 na 100 a konečně v r.1450 na 120 (220) členů.⁷⁰

Hlavním zákonodárným sborem koncentrujícím většinu politické moci ve státě ale nebyl senát vždy. V 15. a 16. století musel o své postavení svěst rozsáhlé konflikty: Nejprve na něj útočilo Velké shromáždění ve snaze zvětšit politickou pluralitu a tím i vlastní vliv.⁷¹ Poté se situace obrátila a senát se střetl s Radou deseti, která naopak chtěla moc koncentrovat uvnitř kruhu několika nejbohatších rodin.⁷²

Volby senátorů

V termínu voleb (srpen – září) bylo zvoleno a vylosováno (volba byla kombinací obojího) pouze 120 senátorů, neboť přibližně dalších 100 mužů mělo na křeslo senátora nárok z titulu své funkce (jednalo se o dóžete, poradce dóžete, Quarantia criminale, Radu deseti, Prokurátory sv. Marka a všechny hlavní exekutivní a soudní magistráty).⁷³ Signoria v čele s dóžetem senátu předsedala.

Prvních 60 senátorů (regulérní členové)⁷⁴ bylo voleno na deseti zasedáních Velkého shromáždění v rámci volebního systému užívaného pro většinu voleb magistrátů.⁷⁵

Jména zbylých 60-ti, nazývaných adjunkti (komplementární členové),⁷⁶ byla losována na zasedání senátu konaném mezi 9. - 20. zářím. Na něm mohl každý senátor navrhnout jednoho občana (ne nutně patricije) jako kandidáta na funkci senátora. Tím obvykle vznikl seznam přibližně 220 jmen (někdo se mohl svého práva vzdát či nebýt přítomen). Všechny návrhy byly po jejich oficiálním vyhlášení hozeny do osudí a na schůzi Velkého shromáždění, která se konala následující den o třetí hodině ranní z něj byla tažena jména 60-ti zbylých senátorů. Aby se předešlo možnému ovládnutí senátu

několika rodinami, byl vliv náhody omezen pravidlem, díky němuž mohl každý rod losováním získat pouze tři místa senátorů. Případná další tažená jména propadala.⁷⁷ Princip náhodného losování měl pro Benátčany sakrální přesah, neboť ti věřili, že skrze náhodný los promlouvá sv. Marek, Duch svatý a sama boží prozřetelnost.

Hlasování

Rozhodování v senátu (a stejně tak i v dalších institucích) probíhalo většinovým systémem. Hlasovalo se pomocí míčků, které byly vyhazovány do připravených nádob. Aby byl návrh přijat, musela pro něj hlasovat nadpoloviční většina přítomných. Pokud byly návrhy více než dva, volba probíhala v rámci dvoukolového uzavřeného systému.

Collegio di senate

Nový senát na svém ustavujícím zasedání volil tzv. Collegio di senate (/Collegio dei savi – Rada moudrých), které můžeme zjednodušeně chápat jako výkonný výbor či předsednictvo senátu (právě to plnilo exekutivní funkci). Jeho 16 členů nazývaných sages (moudří) pracovalo ve funkci zpravodajů a vedoucích odborných a výkonných komisí. Collegio bylo vnitřně strukturováno do tří skupin, jedné šestičlenné a dvou pětičlenných.

- **Savi agli ordini** byli prvním pětičlenným výborem (založeni v roce 1402) a zabývali správou zámořských území a vedením vojenského námořnictva. Postupně ale byli z mocenských pozic vytlačeni (polovina 16. století) a věnovali se pouze výchově nejmladších příslušníků patriciátu.
- **Savi di Terraferma**. Druhý pětičlenný výbor, založený v roce 1420 se věnoval vedení armády, námořnictva (částečně převzal agendu Savi agli ordini) a dozorem nad hlavními správními úředníky. Tento výbor byl také jako jediný dále vnitřně strukturován.
- **Savio alle Scritture** se zabýval úředním dohledem nad armádou a válečným loďstvem.
- **Savio alle ordinanze** byl generálním ubytovatelem a zásobovatelem armády.
- **Savio cassiere** vykonával dozor na úředníky státní pokladny a výběřčími daní.
- **Savio ai cerimoniale** vykonával dozor na oficiální ideologii republiky, nad obřady a rituály státu.
- **Savio da mo** vykonával dozor nad záležitostmi dopravy.

- **Savi grandi.** Šestičlenný výbor požíval největšího respektu a prestiže, neboť jeho členové informovali a radili senátorům v nejdůležitějších kauzách a problémech týkajících se státu (především záležitosti zahraniční politiky). To mu dávalo možnost ovlivnit jejich mínění dle svých záměrů.

V čele Collegia stál prezident s týdenním funkčním obdobím. Funkce prezidenta tak vždy po jednom týdnu rotovala od nejstaršího po nejmladšího senátora.

Collegio spolu se Signorií bylo také jedním z mála politických orgánů, který zasedal denně. Jeho členové každé ráno absolvovali poradu se Signorií a dóžetem, s nimiž se poté účastnili přijímání zahraničních delegací.⁷⁸

Consiglio Maggiore

První písemné zmínky o Consigliu Maggiore (Velkém shromáždění) máme z roku 1172, v němž byl založen jeho přímý předchůdce tzv. Consilium sapientes. Jeho 35 (později sto) členů tvořilo poradní sbor městské exekutivy.⁷⁹ Počet rádců narůstal v průběhu celého 13. století až dosáhl počtu přibližně 2500 členů (Contarini mluví až o 3000 členech⁸⁰). S růstem počtu členů se změnila jeho struktura i funkce, neboť exekutivně-poradní roli převzal vznikající senát. Velké shromáždění tak začalo primárně soustřeďovat veškerý elektorát města, neboť v naprosté většině voleb měli volební právo pouze jeho členové. Shromáždění se tak stalo dárce legitimacy politického a sociálního řádu republiky. Kromě toho bylo i zásobníkem osobností, jež každý rok obsazovali úřady a instituce řídící Benátské impérium.

Členství ve shromáždění bylo stoprocentně exkluzivní, protože zákon z roku 1297 (tzv. Serrata del consiglio) přímo určoval okruh rodin, jejichž cca 2500 mužských členů⁸¹ v něm mohlo zasedat a hlasovat. Lze proto říci, že pouze členy tohoto shromáždění můžeme z politického hlediska nazývat skutečnými, plnoprávními občany. Ostatní obyvatelé Benátek zůstávali pouhými diváky, byť v mnoha ohledech diváky velmi aktivními.

Přestože Velké shromáždění neslo hlavní politickou a mocenskou legitimitu města, pro velký počet členů bylo mnohdy odsouzeno k roli hlasovací a volební mašinerie. O strategických a koncepčních problémech rozhodovaly výše postavené instituce senát a Signoria, v nichž bylo jednodušší nacházet konsensus a dospět k rozhodnutím v reálném čase.

Rada deseti

Historie rady

Postavení benátské Rady deseti (Consiglio dei Dieci) bylo po celou dobu její existence unikátní kvůli tomu, že mocensky stála nad ostatními politickými institucemi; nebo lépe řečeno stála z velké části zcela mimo ně. Její vznik se datuje do roku 1310, kdy byla ustavena jako zvláštní tribunál zřízený pro šetření protistátního spiknutí Marca Queriniho a Bajamonte Tiepola.⁸² Pvodně velmi omezený mandát vyplývající z toho, že řešila jednu konkrétní kauzu byl postupně rozšiřován a prodlužován, až Rada nakonec trvale zakotvila v systému benátských politických institucí. Přestože název napovídá, že členů Rady bylo deset, kromě deseti volených radních v ní měla hlasovací právo také Signoria. Časem do ní byl inkorporován i dvacátý první člen bez hlasovacího práva dohlížející na ústavnost jednání. Podobnou roli jako on plnilo i 15 senátorů – pozorovatelů (Zonta di Collegio), kteří dohlíželi na legalitu a legitimitu jednání. Dozor senátoři plnili pouze částečně, neboť nebyli nezávisle voleni, ale pouze jmenováni Radou deseti. Kvůli tomu na ni byli logicky napojeni. Navíc po roce 1582, kdy došlo ke střetům mezi Radou a ostatními politickými institucemi,⁸³ byli senátoři na zasedání zváni pouze zřídka.

Kvůli snaze znemožnit nadvládu silných rodin nad Radou deseti nebylo možné, aby v ní zasedali dva členové z jednoho rodu, zároveň nikdo nesměl být zvolen na dvě po sobě jdoucí období.

Rada měla zpočátku pravomoci omezené pouze na trestní právo (a to jen na oblast zločinů proti státu). Ovšem poté, co se etablovala mezi benátské politické instituce, její pozice sílila a do své gesce získala problematiku padělatelství, rouhání, homosexuality a především veškerou špionáž a kontrašpionáž státu.⁸⁴

Právě kvůli rostoucí prestiži a v návaznosti na to i rostoucí reálné politické síle se stala nejaktivnějším článkem benátského politického systému. A právě proto, že její pravomoci nebyly explicitně stanoveny, díky autoritě a vlivu svých členů byla jakousi nápodobou moderního ministerstva vnitra.

Počátkem 16. století byla pozice Rady natolik silná, že sama generovala a ustavovala další politické instituce. Nejznámějším příkladem bylo založení Nejvyššího soudního tribunálu (il Tribunale supremo) v roce 1539.⁸⁵ Nejvyšší tribunál, jinak známý jako Státní inkvizice (Inquisitori di stato), zkoumal z bezpečnostního hlediska citlivá

politická témata: vztahy a vazby benátských patricijů a obchodníků na zahraniční státy, odhalování protistátních aktivit a dohled nad veřejnými schůzemi a shromážděními. Nejvyšší tribunál byl složen ze tří členů, z nichž první dva, jmenovaní Radou deseti, byli dle barvy svého úboru známí jako I negri. Třetího člena zvaného Il Rosso dosazovala Signorií.⁸⁶

Činnost Rady

Rada deseti měla pro potřeby výkonu svých trestních a špionážních aktivit k dispozici vlastní gardu a sbor úředníků, kteří sídlili v dóžecím paláci naproti známému Mostu vzdechů (Ponte dei sospiri), spojující budovu paláce s vazební věznicí.

Radě deseti předsedali Tre capi, volení na měsíční funkční období volenými (ne jmenovanými) členy rady. Capi v době svého mandátu zasedali přímo v dóžecím paláci na důkaz toho, že tak mohou lépe odhalovat případné úplatky či korupci magistrátů. Vedlejší, ale ne méně důležitou povinností Rady deseti byl dohled nad hlavními momenty veřejného života s jeho slavnostmi, rituály a procesími, včetně dohledu nad všemi Scuole grandi. Rada také kontrolovala celé vyšší školství. Základní školy pak spadaly pod prokurátory sv. Marka.

Boj za reformy

Benátčané měli z Rady deseti respekt a lze říci, že dokonce strach, protože Rada kontrolovala především je samé. Je tedy logické, že se postupně stále více prosazovala myšlenka okleštit její rostoucí pravomoci. Poprvé vůči jejich trvalému navyšování vystoupili poté, co Rada donutila dóžete Francesca Foscariho k demisi (1457).⁸⁷ Velké shromáždění se kvůli tomu po diskusích rozhodlo pravomoci omezit pouze na problematiku bezpečnosti státu (1468). Přes dlouhotrvající tlak ale regulace pravomocí nikdy nevešly v platnost.

Drobné transformace vedoucí k částečnému omezení pravomocí rady byly implementovány o století později po střetu mladých a starých patricijů (Vecchi vs. Giovani) v r. 1582.⁸⁸ Změny ale nepřinesly uklidnění nespokojenosti a staly se pouze předehrou pro nejvážnější střet nobility a Rady (a tj. nejbohatších rodin). Ten nastal v mezidobí 1627 – 1629, kdy jeden z vůdců Rady (Capi) Rainier Zeno obvinil dóžete Giovanniho Cornana (1624 – 1630) z korupce a nepotismu. Poté, co Zeno ve Velkém shromáždění proti dóžeti otevřeně vystoupil (27. 10. 1627), členové rodiny Cornaro se

jej pokusili zavraždit (30. 12.).⁸⁹ Vzápětí jej jeho vlastní kolegové v Radě donutili odejít do exilu.

I když Zeno, jakožto nejhalasnější kritik poměrů, skutečně opustil město, Velké shromáždění se jako již poněkolikáté pokusilo reformovat Radu, která dle nich nebyla schopná sebereflexe. Shromáždění proto zvolilo skupinu korektorů (stejných, jací byli voleni po smrti dóžete), kteří měli za úkol prozkoumat možnost změn a omezení pravomocí. Paradoxně proti navrženým reformám vystoupili sami členové shromáždění. Obávali se, že podporou reformy by nepřímo pardonovali Rainiera Zena, který dle nich (přestože se jeho obvinění zakládaly na pravdě) svým příliš otevřeným jednáním neúnosně porušil stávající zvyklosti a poškodil benátský politický řád. Na rozložení sil se tak opět nic nezměnilo. Celá kauza ale měla konsekvence pro Velké shromáždění, které svoji neschopnost účinně reagovat na korupci ve vlastních řadách zaplatilo ztrátou prestiže a autority.

Plebejové v politice

Uplatnění ve státní službě nebylo výlučným privilegiem patriciátu, neboť obecně všichni občané měli možnost pracovat pro město, jeho armádu a námořnictvo. Aby zamezily možným sociálním střetům, benátské zákony některé vedoucí pozice ve státní správě přímo vyhradili občanům-plebejům a vyloučili z nich příslušníky patriciátu. Tato exkluzivita se týkala především pozic státních tajemníků ve Velkém shromáždění, senátu a Radě deseti (jejich práce byla velmi podobná práci tajemníků výborů a komisí v moderních parlamentech), které byly vždy obsazovány plebeji. Tito tajemníci ale byli vůči svým kolegům - patricijům v podřízeném postavení. Jejich podřízenost byla výrazně určena již tím, že výběr kandidátů byl plně v rukou Rady deseti, která mohla rozhodovat dle svého vlastního uvážení. I přes svou malou nezávislost byla funkce tajemníků velmi oblíbená, neboť byla spojena s prestiží a výraznými finančními stipendii.⁹⁰

Je také třeba říci, že přes formální podřízenost měli tajemníci na chod úřadů velký vliv, neboť na rozdíl od patricijů, volených na funkční období několik měsíců, zastávali své funkce po mnohem delší dobu.

Jediným skutečně *de iure* i *de facto* nezávislým plebejským hodnostářem byl Velký kancléř kvůli tomu, že nebyl do své funkce jmenován, ale volen Velkým shromážděním. Kancléř byl správcem všech benátských úředních záznamů, kromě toho mohl být aktivně přítomen (bez hlasovacího práva) jednání institucí obsazovaných patricijí. Jeho hlavní úloha ale tkvěla v jeho ceremoniální nadřazenosti všem magistrátům (kromě dóžete s rodinou, Signorie a Prokurátorů sv. Marka), čímž byl pro plebeje důkazem jejich vlastní důležitosti v rámci politiky města.⁹¹

Volební systém

Principy volebních systémů

Benátské volby, konané vždy pomocí volitelů a mezivoleb, byly velmi komplikované a zdouhavé. Hlavním motivem jejich komplikovanosti byla snaha eliminovat nebezpečí korupce a nepotismu. To se také odrazilo v procedurách volebního řádu: před každou volbou a mezivolbou byla volitelům pravidelně čtena ustanovení proti korupci, všichni byli nuceni přísahat, že o celém průběhu volby zachovají mlčení.⁹² Kromě snahy minimalizovat korupci, byla druhým základním rysem benátských voleb jejich ceremonialita, ve snaze prezentovat jejich sakrální posvěcení sv. Markem a geniem loci samotného města.

Standardní volební proces

Tento typ volebního procesu byl využíván pro naprostou většinu benátských politických institucí.

1.) Volby byly zahajovány výběrem čtyř (pěti) skupin devíti volitelů vybraných za stejných podmínek jako při volbě dóžete.⁹³ Jednotlivé skupiny postupně odcházely do uzavřené místnosti bez oken, v níž byli jejich členové rozesazeni dle svého věku od nejstaršího po nejmladšího. Z nádoby jim byly nabídnuty míčky očíslované od jedna do devíti, přičemž nejstarší z volitelů měl právo prvního tahu. Volitel, který si vylosoval míček s nejnižším číslem směl navrhnout prvního kandidáta (nebo lépe kandidáta na prvního kandidáta). Ten byl ve své roli (kandidáta) potvrzen pouze tehdy, když získal šest hlasů z přítomných volitelů. Pokud kandidát volbou neprošel, tentýž volitel mohl navrhnout další kandidáty do té doby, dokud jím navržená osoba nebyla zvolena. Primárky tedy končili až zvolením devíti občanů (pokud bylo tolik volených funkcí). Stejně komplikovaný proces probíhal také u dalších tří volebních komisí.

V případě voleb do nejdůležitějších úřadů byl ke kolegiím 36 volitelů připojen přivažek v podobě pátého kolegia voleného pouze senátory, skrze nějž si senát chtěl zajistit větší kontrolu nad volebním procesem.

2.) V druhé části volby se o konkrétní funkce v rámci klasického jednokolového jednomandátového systému utkali vždy ti kandidáti, kteří byli zvoleni se stejným pořadovým číslem (tj. např. čtyři/pět kandidátů navržených prvním volitelem každého kolegia). Aktivní volební právo v této volbě měli všichni členové Velkého shromáždění.

Aby případné obstrukce a volební průtahy byly omezeny na minimum, nebyl v Benátkách stejně jako v republikánském Římě veřejný život povolen po setmění. Benátčané navíc do volebního zákona přidali klauzuli, dle níž volební výsledky, které nebyly uzavřeny a potvrzeny do setmění, propadaly a celý volební proces se další den konal od začátku.⁹⁴

Volba dóžete

Následující text popisuje volební proces používaný při volbě dóžete od roku 1268,⁹⁵ i když zprávy o původní jednoduché volbě dóžete skrze 40 volitelů volených Velkým shromážděním máme již z r. 1172⁹⁶ Ta byla kvůli obavám z možného patu v roce 1229 modifikována navýšením počtu volitelů o jednoho.⁹⁷

1.) Aktivní volební právo při volbě dóžete i při všech ostatních volbách měli všichni patricijové (tj. všichni členové Velkého shromáždění) starší 30-ti let.⁹⁸ Ti byli v určený den shromáždění a přepočítání. Poté se směli posadit na jednu z deseti lavic připravených v jednacím sále. Mezitím co probíhalo sčítání a rozsazování, vyšel ze západního portálu Baziliky sv. Marka nejmladší soudce Quarantia criminale s úkolem přivést prvního chlapce mladšího 15-ti let, kterého potká. Chlapec (od té chvíle nazývaný ballottino ducale)⁹⁹ měl jako symbol čistoty a nevinnosti zajistit volbě posvěcení a legitimitu. V praktické rovině bylo jeho úkolem podávat voličům při další fázi volby míčky z nádoby.

2.) Před kolegium nejvyšších magistrátů, jimž předsedal dóže se Signorií (seděli na pódiu čelem ke shromáždění), byla postavena nádoba naplněná vodou. Do ní bylo hozeno tolik míčků, kolik bylo přítomno voličů. Třicet míčků bylo zlatých, zbývající stříbrné.

Po skončení úprav si voliči postupně od nejstaršího po nejmladšího chodili pro míčky. Pouze ti z patricijů, kterým byl balottinem tažen zlatý míček, postupovali do další fáze volby. Členové jejich rodin a jejich klienti se ale další volby účastnit nesměli a automaticky obdrželi stříbrný míček.

Po tažení třiceti jmen bylo do nádoby hozeno 21 stříbrných a 9 zlatých míčků. Pouze devět voličů, kteří opět získali zlatý míček postupovalo dále.

3.) Další fáze volby se příliš nelišila od současných konkláve při volbě papeže. Stejně jako kardinálové, tak i devět patricijů bylo uzavřeno v místnosti bez oken, z níž nesměli vyjít, dokud nebyla volba úspěšně dokončena. Cílem bylo zvolit 40 mužů (ne nutně

patricijů, ti museli být nutně jedinými voliči v první fázi volby), kteří měli stejný úkol plnit v další části volebního procesu. Každý z nich musel obdržet nejméně 6 hlasů.

4.) Po zvolení 40-ti volitelů bylo opět svoláno Velké shromáždění a státní sekretář přečetl jejich jména. Nepřítomní volitelé byli předvedeni stráží, přičemž po celou cestu do sněmovního sálu nesměli promluvit na znamení, že neovlivňují volbu. Poté, co bylo přítomno celé kolegium volitelů, muselo opět odejít do vyhrazené místnosti, kde volilo další skupinu mezivolitelů.

Je nutno podotknout, že ani jejich úkolem nebylo nalezení suveréna. Měla pouze posunout proces volby o další krok kupředu.

5.) Celá volební matematika vypadala následovně: 40 občanů zvolených v minulé fázi mezi sebou losem vybralo 12 mužů, kteří vytvořili další, v pořadí již třetí kolegium volitelů. To bylo opět uzavřeno v místnosti bez oken, kde mělo za úkol zvolit 25 mužů, přičemž každý z nich musel obdržet více jak 8 hlasů. Proces mezivoleb postoupil dál, když těchto 25 mužů mezi sebou vylosovalo 9, kteří zvolili 45 občanů. 45 bylo následně zredukováno na 11. Konečně 11 zvolilo 41 členů kolegia volitelů, které představovalo finálním volebním konkláve. Těchto 41 občanů mělo také právo navrhopvat kandidáty na funkci dóžete. Systém byl shodný se standardním způsobem výběru kandidátů.¹⁰⁰

6.) Poté, co byli kandidáti oficiálně vyjmenováni, ty nepřítomné opět vyhledala stráž a předvedla je před Velké shromáždění. Členové shromáždění měli následně možnost veřejně zpochybnit jejich kvalitu a způsobilost. Tento proces byl v celé volbě velmi důležitý, neboť pro mnoho volitelů byl klíčovým momentem rozhodování. Pokud bychom jej chtěli přirovnat k moderní politické praxi, tak proces zpochybňování kandidátů hrál v benátských volbách podobnou úlohu, jakou dnes hrají předvolební televizní duely. Proto bylo v této fázi volby možné, aby přátelé, rodiny a klienti kandidátů otevřeně podporovali své favority. Volba se tak nezdálo kdy měnila v bouřlivé až karnevalové vystoupení.

7.) Po vyslechnutí a zapsání námitek končila předposlední fáze voleb a finální konkláve 41 volitelů bylo opět odvedeno do uzavřené místnosti. Předseda konkláve všechny pochyby a obvinění proti kandidátům následně shrnul a zhodnotil.

Vzápětí následovala závěrečná tajná volba příštího dóžete. Ten byl zvolen v případě zisku 25 a více hlasů. Pokud nikdo stanovený počet hlasů neobdržel, volba byla opakována do té doby, dokud jej někdo nezískal.

8.) Výsledek úspěšné volby byl oznámen Signorii, která svolala senát, Velké shromáždění a magistráty do baziliky sv. Marka, kde byly konány děkované adorace za

zvolení suveréna. Poté předseda konkláve oznámil výsledek volby a stvrdil legitimitu celého procesu. Zvolený dóže byl předveden před hlavní oltář a oficiálně představen slovy: „zde je Váš dóže (Benátčané), pokud si jej přejete.“¹⁰¹ Dóže závěrem přísahal, že bude vždy zachovávat a bránit benátské zákony.

Po skončení obřadů byl dóže dle zvyku zavedeném dóžetem Sebastianem Zianim roku 1173¹⁰² vynesena na ramenou námořníků z baziliky do paláce. V průběhu celé cesty dóže házel ze stříbrného poháru mince přihlížejícím. Samotná nádoba náležela námořníkům, kteří jej nesli.

9.) V paláci byl dóže korunován Signorií. Celá volba a intronizace byla ukončena další den poté, co dóže před senátem a Velkým shromážděním pronesl svou první řeč ve funkci.¹⁰³

Extrémně komplikovaný systém voleb a losování, předcházející skutečné volbě dóžete, který může působit až směšně, měl pro Benátčany hluboký smysl. Komplikovanost, zdlouhavost a role náhody pro ně byly důkazem nemožnosti ovlivnit průběh voleb zvnějšku a tím i důkazem jejich demokratičnosti. Princip mezivoleb zároveň umožňoval, aby se do procesu alespoň v teoretické rovině zapojili všichni občané a nikoliv pouze úzký kruh nejmocnějších rodin. Kvůli tomu vliv patricijů omezovala nařízení, díky kterým ani při jedné z mezivoleb nesměli být přítomni a tedy ani zvoleni či vylosováni dva členové pocházející z jednoho rodu.¹⁰⁴

Přes všechna ochranná opatření ale nebylo možné korupci zcela odstranit. Dostatečně silná a dobře organizovaná frakce tak mohla (a často tak činila) díky svému vlivu na klíčové skupiny voličů, magistrátů a opinion-makerů volby rozhodnout ještě před jejich začátkem, mimo jiné díky předem připraveným recipročním dohodám a široce rozdávaným darům.

Soudní systém

Principy soudnictví

Základem benátského pojetí práva byla stejně jako v případě exekutivy a legislativy snaha co nejvíce omezit moc jednotlivců a zájmových frakcí. Soudní kolegia proto pracovala jako kolektiv, přičemž působila jak v roli poroty, tak v roli vlastního soudního tribunálu. V Benátkách nebyli soudní magistráti vybíráni primárně na základě své odborné způsobilosti, ale voleni Velkým shromážděním. Obvyklá praxe spočívala ve volbě na několikaleté funkční období s tím, že vždy po osmi měsících soudci rotovali mezi jednotlivými tribunály. Rozhodování o vině či nevině probíhalo tajným hlasováním pomocí zelených míčků. V případě apelačního soudu existovaly ne dvě, ale tři varianty rozhodnutí: potvrzení rozsudku, jeho zrušení a opětné projednání případu.¹⁰⁵

Recepce Říma

Benátské soudnictví bylo budováno na klasických vzorech. Kvůli tomu Benátky již počátkem renesance neměly jednoduchý soudní systém, ale složenou, několikastupňovou soudní soustavu. Jeho hlavou a základním kamenem byla tři kolegia po 40-ti soudcích, na něž byly navázány specializované soudy a soudní instituce (advokáti, apelační soudy, opravná soudní pravomoc dóžete). Kromě nich existovalo v Benátkách množství soudů, které se specializovaly na jednotlivé segmenty práva, např. na obchodní právo, správní právo či úpadky. Stejně v Římě i v Benátkách bylo chápání zločinů, které měly vztah ke státu a k politické moci: skutky, poškozující pověst státu (defraudace, zneužití moci, korupce a obecně všechny zločiny spáchané magistráty) tak byly trestány přísněji.¹⁰⁶ Jako nejzávažnější akty pak byly chápány zločiny ohrožující obecnou morálku, sociální a politický řád města a stát sám. V takových případech bylo přistupováno k exemplárnímu potrestání viníků, které v mnoha případech mělo ritualizovaný odstrašující efekt (často docházelo ke kombinaci trestu a náboženské slavnosti, podobně jako při římské perduellio).¹⁰⁷ V případě odsouzení církevních osob si stát osoboval také právo na jejich odsvěcení.¹⁰⁸ Je jasné, že benátské právo nekopírovalo Řím ve všem. Právní teorie, základní členění vyplývající z *Ius gentium* vs. *Ius civile* a především chápání práva však byly stejné.¹⁰⁹

Quarantia Criminale¹¹⁰

Nejdůležitějším tribunálem trestního práva byla tzv. Quarantia criminale, tři kolegia čtyřiceti soudců s dvouletým mandátem. Každý rok byla volena jedna třetina (jedno kolegium) ze 120 soudců, kteří po svém zvolení nastoupili do služby k prvnímu tribunálu (Collegio nuovo). Ten se zabýval spory mezi domácími občany a cizinci. Po osmi měsících v úřadě přešlo celé kolegium od zahraničního soudu k domácímu civilnímu soudu (Collegio vecchio). Teprve po absolvování dalších osmi měsíců u civilního soudu se soudci dostali k vlastnímu kriminálnímu soudu (Quarantia criminale), který na rozdíl od předchozích dvou směl udělovat trest smrti a vyslýchat obžalované pomocí mučení. Členové tohoto kolegia na dobu trvání svého mandátu získávali post senátora (stejná praxe jako v případě anglických Lords of appeal, kteří automaticky s funkcí získávají křeslo v horní sněmovně¹¹¹).

V čele Quarantie stáli Tre capi (Tři hlavy), kteří spolu s dóžetem, Signorií, Tre capi di Consiglio dei Dieci a vůdci senátu tvořili nejužší mocenský kruh města.

Kolegia nebyla vzájemně ekvivalentní, ale naopak měla odstupňované pravomoci odlišené od prvního k poslednímu. Vedlejším efektem této struktury byl postupný přechod soudců ke stále důležitějšímu tribunálu, čímž nepřímo docházelo k jejich vzdělávání.

Auditoři

Institut auditorů tvořil druhý stupeň benátského soudnictví a zastával tak funkci apelačního soudu. I když bylo auditorů osmdesát, z praktických důvodů byli rozděleni na dvě čtyřicetičlenná kolegia, dle klasického římského systému dělení práva na právo domácí (ius civile) a právo zahraniční (ius gentium). První kolegium se zabývalo spory se zahraničím, druhé spory mezi domácími občany. Odvolací funkce auditorského sboru nepokrývala oblast celého práva, neboť odvolání ve vážnějších případech mělo v gesci nejvyšší kolegium kriminálního soudu.

Advokacie

V Benátkách, jejichž instituce nepovolovaly možnost zastupovat u soudu sebe sama, hráli advokáti stejnou úlohu jako dnes. Kromě toho je benátské právo chápalo jako nápodobu římských tribunů lidu. Na rozdíl od nich neměli advokáti právo legislativní iniciativy ani se nezabývali správním právem. Jejich úloha proto tkvěla primárně ve výkladu práva a dohledem nad plněním zákonů.

Opravná soudní pravomoc dóžete

U soudů aktivně působil také dóže. Tradicí bylo, že jednou týdně (obvykle ve středu) kontroloval jejich činnost. V tuto dobu se na něj mohl obrátit kterýkoliv občan, jenž měl pocit, že jeho případ není správně veden. Pokud dóže uznal stížnost jako oprávněnou, sjednal nápravu.¹¹²

Benátky jako vojenská mocnost

Válka jako druh obchodu

Vztah civilní moci a benátské armády byl z velké části antagonistický, v protikladu k propojení benátské sakrální a profánní moci. V Benátkách v žádném období neexistoval vztah k armádě, který by byl ekvivalentní k pozici a ideologické roli vojska ve státech severně od Alp. Neexistovala dvorská rytířská kurtoazie ani navázání armády na církev (étos křížových výprav, existence milites christi). Válku naopak Benátčané demytizovali a chápali pouze jako druh obchodu: sami aktivně organizovali žoldnéřské oddíly, nabízeli je okolním státům a případný vojenský konflikt posuzovali nikoliv v kategoriích cti, slávy a víry, ale vždy pouze svou vlastní ekonomickou prospěšností. Tento pro mnohé cynický důraz na racionalitu v tak emocionálně citlivé věci, jakou bylo chápání války (již v dobách křížových výprav), ale vyvolával nenávist většiny tehdejší Evropy.

Armáda jako římská legie

V počátcích expanze na pevninu byla benátská armáda budována na základě povinné vojenské služby. Stavět armádu složenou z branců bylo možné díky tomu, že případné boje probíhaly v bezprostřední blízkosti města (Veneto) a konflikty nebyly časově náročné. Vojáci proto nemuseli být v permanentní službě (k obraně stačili pouze vojáci-občané) a vždy po skončení bojů demobilizovali a působili v roli aktivních záloh. Kvůli tomu lze říci, že Benátky měly podobnou strukturu fungování armády jako nejstarší typ římského vojska s tím rozdílem, že výstroj a výzbroj si vojáci neplatili sami, ale obdrželi ji z eráru. Kvůli tomu byla pro případy akutního nebezpečí v prostorách Arsenálu¹¹³ skladována kompletní vojenská výstroj a výzbroj pro 10000 mužů.¹¹⁴ Dalších 1500 vojáků mohlo být vyzbrojeno zbraněmi připravenými v dóžecím paláci.

Expanze na pevninu

Praxe stavět armádu z vlastních občanů byla změněna ve druhé polovině 15. století, kdy Benátkami ovládaná území začala být příliš rozlehlá na to (a případné konflikty příliš dlouhé a rozsáhlé), aby mohla být bráněna vojskem občanů. Dalším negativem tohoto typu armády byly ekonomické ztráty způsobené výpadky pracovních sil. Proto se Benátky přiklonily ke klasickému schématu žoldnéřského vojska vedeného kondotiéry.

Kromě ekonomické a vojenské nutnosti přispěla ke změně i jistá paranoia vládnoucích patricijů, kteří s odkazem na pád římské republiky¹¹⁵ nutnost žoldněřského vojska zdůvodňovali strachem o bezpečnost státu. Začali se obávat, že po vyzbrojení a vycvičení vlastních občanů začne stagnovat obchod (výpadky zaměstnanosti) a poté, co se vojáci-občané vrátí domů, bude pro ně obtížné znovu nalézt zaměstnání. Budou proto bezprizorně bloudit po městě a tropit nepokoje. Navíc by mohly být v pokušení ohrožit bezpečnost státu.

Ještě větší obavy panovaly z existence občanů-velitelů. Kvůli tomu byly do vrcholných velitelských funkcí (capitano generale del mar, capitano generale di terraferma, generale del golfo)¹¹⁶ v naprostém většině případů jmenováni kondotiéři ze zahraničí, na něž neustále dohlíželi polní komisaři a výbory senátu.

Aby co nejvíce znesnadnili cestu dobrodruhům z vlastních řad, Benátčané stejné restriktce zavedli i v případě nižších velitelských postů. Domácí šlechtici tak měli zakázáno velet oddílům čítajícím více než 25 mužů.¹¹⁷ Spolu s tím občané nesměli vstupovat do žádných rytířských řádů s výjimkou Řádu rytířů sv. Marka,¹¹⁸ který stejně plnil primárně ceremoniální a nikoliv vojenské funkce.

Námořnictvo

V případě námořnictva platila praxe naprosto opačná a domácí občané byli naopak systémem nejrůznějších daňových úlev a stipendií povzbuzováni k tomu, aby se mořeplavbě aktivně věnovali. Benátská idea ušlechtilosti plavby a námořnictví platila i v případě veslařů, kteří nebyli otroky, ale najatými rekruty z dalmatských ostrovů pobírajícími plat. Jistá část veslařů pocházela přímo z Benátek. V prvé řadě šlo o dlužníky, kteří si tímto způsobem odpracovávali svůj dluh (nešlo o dlužní otroctví). Pevně stanovené počty mužů dodávala i benátská farní společenství, v nichž byli plavci vybírání losem. Na důkaz soudržnosti byly rodiny těchto mužů podporovány všemi zbývajícími farníky. Praxe zaměstnávat na galérách svobodné muže vydržela až do roku 1545, kdy město pod vlivem jejich nedostatku přistoupilo k obvyklé středomořské praxi a veslaře vybíralo mezi zajatci a otroky, které řetězy přikovávalo k palubám.¹¹⁹

Jako vysoce čestný byl brán i úřad námořních velitelů, kteří vždy pocházeli z nejvyšších kruhů benátské společnosti. Jejich výběr začínal již v době dospívání přímo v benátské laguně. Po zvládnutí základních dovedností odcházeli kadeti do služby na galéry a obchodní lodě. Na galérách se obvykle plavilo osm mladých šlechticů, kteří za

jednoletou službu pobírali stipendium. Na obchodních lodích, kde sloužili po dvou, byla jejich odměnou část lodního prostoru, v němž mohli vést své vlastní zboží.¹²⁰

Námořnictvo bylo na rozdíl od pozemního vojska udržováno na plných stavech i v době míru, kdy čistilo moře od pirátů a zajišťovalo bezpečnost lodních tras. Část flotily byla také pro případ akutního nebezpečí připravena v pohotovosti v Arsenálu. Bezpečnost státu zvyšovala výborná úroveň Arsenálu, jehož 16000 zaměstnanců¹²¹ dokázalo postavit několik galér týdně.¹²²

Cambrai 1509: změna přístupu

V předchozích paragrafech nastíněný přístup k armádě a loďstvu Benátčané radikálně přeformulovali na konci válek s Cambraiskou ligou. Jestliže před jejím začátkem benátská vojenská moc kladla důraz na schopnost ofenzivní reakce, rychlou mobilizaci a demobilizaci praporů¹²³ a spolu s tím na jejich flexibilitu a mobilitu, po roce 1516 se soustředila pouze a jen na aktivní obranu svých územních držav.¹²⁴

Podobnou změnou přístupu procházely nejen Benátky, neboť po Cambrai si všechny italské státy uvědomily, že stávající koncepty ozbrojené moci nemohou konkurovat armádám vznikajících národních států. Ovšem pouze Benátky byly schopny armádu transformovat takovým způsobem, v jehož rámci se vyrovnaly se změnou politického a geopolitického klimatu ve Středomoří.

Novou benátskou koncepci ve své korespondenci kladně komentoval i Niccolo Machiavelli, který jinak souhlasem s benátskou politikou více než šetřil: „It is said that the Venetians in all those places which they are recovery, are painting a lion of San Marco, which has in its hand a sword rather than book. From which it seems, that they have learnt cost, that study and books are not sufficient to defend states.“¹²⁵

Michael Malett pak ke změnám napsal, že „Benátky byly nuceny změnit se z elitní vojenské síly v Itálii na sílu druhořadou. Ovšem na sílu, jež byla druhořadá v rámci celé Evropy.“¹²⁶ Právě kvůli této změně si ale Benátky udržely svoji nezávislost v rámci Evropy až do konce 18. století.

Obrana a správa benátských území

Benátská území byla z hlediska správy rozdělena do tří celků: Dogali, zahrnující plochu hlavního města a jeho bezprostředního okolí, Stato da Mar, tj. Istrii, Dalmácii, ostrovy Egejského a Jónského moře a konečně Stato di Terraferma, představující území pevninské Itálie.

Zatímco z moře a ostrovů plynulo benátské bohatství a moc, Terraferma chránila pevninské obchodní trasy a do 15. století představovala především nárazníkové pásmo mezi Venetem a jeho sousedy. I z těchto držav však městu plynuly nemalé zisky, navíc díky tomu, že benátské jho nebylo příliš těsné, poddanská města v Lombardii platila poplatky pravidelně a v případě nebezpečí se sama bránila před útočníky. Také kvůli tomu si Benátky mohly dovolit spravovat poddanská území nepřímou, skrze malý kolektiv jmenovaných magistrátů. Ti se omezovali na výběr daní a dávek, obranu a trestní záležitosti a jinak se do života měst příliš nevměšovali.

Správu obvykle vykonávala čtveřice úředníků: guvernér-soudce, stratég, pokladník a poručík, jenž velel fortifikacím a hradním posádkám.¹²⁷ I když by to bylo logické, skupina magistrátů, doplněná o potřebné úředníky, nepracovala jako tým vedený guvernérem, ale každý z nich působil víceméně nezávisle, pod přímým dohledem odpovídajících benátských institucí.

Benátský sociální řád

Stát a náboženství

Náboženství jako tmel státu

Mytologizace politického a sociálního řádu byla v době renesance vlastní všem italským státům. Ovšem teprve spojením tohoto trendu s byzantskou tradicí caesaropapismu a pocitem výjimečnosti Benátek došlo k vytvoření skutečně sakralizovaného politického systému, jenž byl díky systému veřejných (ve většině případů zároveň náboženských) rituálů a obřadů neustále přehráván a tím upevňován před očima Benátčanů.

K upevňování jednoty přispívala i široká stratifikace společnosti a spolu s tím jednotný světonázor a zájem všech občanů na prosperitě státu.¹²⁸

Ideovým svorníkem udržujícím celý politický a sociální systém kompaktní byl právě konzervativní až sakralizovaný přístup benátských elit k politice, okořeněný jejich mytologizujícím pohledem na sebe samé. Giovanni Caldiera k tomuto opakujícímu se posvěcování státního soukolí napsal, že „V Benátkách jsou republikánské ctnosti identifikovány s Božstvím a Bůh a stát, patriotismus a vůle jsou metafyzicky spojeny.“¹²⁹

Kvůli tomu lze bez nadsázky říci, že v polovině 15. století byly všechny fundamentální principy antické a křesťanské ctnosti, včetně víry, naděje a lásky obětovány a podřízeny vlastnímu státu.¹³⁰

Boj o investituru

Na úsvitu církevních dějin patřil region Veneta nejprve do jurisdikce padovského biskupa, aby byl později podřízen nově ustavenému biskupství na ostrově Malamocco. Teprve roku 775 papež Adrian I. založil diecézi na ostrově Olivolo/Castello,¹³¹ která řídila život farností v Gemini, Rivo Alto (Rialto), Luprio a Dorso Duro, na nichž začaly později růst Benátky.

Kromě diecéze se v této době rodil i vztah mezi sakrální a profánní mocí v laguně. Základním určovatelem budoucího rozložení sil bylo jmenování prvního biskupa Obeleria (775-798), který sice byl posvěcen patriarchou z Grada, investituru a jmenování ale obdržel z rukou dóžete. Mocenskou nadřazenost dóžat nad biskupským stolicem dále potvrdilo postavení druhého biskupa Cristofora, jenž byl jmenován navzdory aktivnímu odporu gradských patriarchů.

V rovině symbolické prestiž laguny nesmírně stoupla po zisku těla evangelisty Marka. Tělo-relikvie navíc nebylo v držení místní církve, ale od počátku sloužilo k posvěcování moci profánního státu (stejně jako relikvie přivezené z vypleněné Konstantinopole). Kvůli tomu i Bazilika sv. Marka plnila roli státního chrámu a soukromé kaple dóžete. Jako katedrální chrám proto až do roku 1807 sloužil kostel San Pietro di Castello, který byl také sídlem patriarchy.

Patriarchát byl v Benátkách ustaven poté, co papež Mikuláš V. po smrti patriarchy Domenica Michela v roce 1451 odňal Gradu patriarchální pravomoci, aby je po šesti letech bulou *Regis Aeterni*¹³² poskytl Benátkám. Jedním z důvodů povýšení biskupství Olivolo/Castello byla trvalá podpora Říma v průběhu papežského schizmatu. Navíc mocensky Benátky zrušený patriarchát ovládaly již od 12. století.¹³³

Jelikož mocenským suverénem místní církve bylo město samo, patriarcha byl do své funkce volen senátory. Později bylo kvůli střetům mezi patriarchou Girolamem Querinim (z.1554) a státem senátu ve volbě přiznáno kromě aktivního volebního práva i právo pasivní, neboť Benátky předpokládaly, že patriarcha vzešlý z vlastních řad bude snadněji ovladatelný.¹³⁴ Praxe volby kněží platila i při dosazování administrátorů farností, kteří byli v duchu patronátního práva voleni farníky.

Kvůli sepletí mezi městem a patriarchou (vztah existoval již v době nezávislosti Aguleie i Grada) byl v Benátkách sloužen náboženský ritus původně užívaný v Gradu (tzv. gradské patriarchino), v rámci něhož mohl dóže udílet požehnání (*benedictio*).¹³⁵

Boj o platnost státního práva (1606 – 1608)

Je logické, že unikátní vztah mezi státem a místní církví byl Svatému stolci trnem v oku. Kvůli tomu byl nad Benátkami několikrát v historii vyhlášen interdikt, kromě čehož se město s papeži často dostávalo do diplomatických a ozbrojených konfliktů. Vztah se nezlepšil ani poté, co benátská teologové aktivně participovali na přípravě a průběhu Tridentského koncilu.¹³⁶ Nejvážnější střet mezi Benátkami a papežem navíc začal až po skončení koncilu jako spor o nadřazenost práva státu nad kanonickým právem církve (1606). Druhotně šlo o střet v otázkách majetkového vlastnictví církve a tím i autonomie církve v rámci Benátek. Dle benátského zákona církev (církve) nesměla zakládat kostely a kláštery bez povolení státu. Spolu s tím nesměla bez povolení nakupovat a vlastnit nemovitý majetek.

Roku 1606 dva příslušníci kléru tyto zákony porušili, za což byli dle práva souzeni a postiženi.¹³⁷ Benátky navíc vzápětí platnost zákonů rozšířili na celé impérium.

Papež Pavel V. s poukazem na rozpor zákonů s kanonickým právem žádal jejich zrušení. Benátky ultimátum odmítly, na což papež, ve snaze potvrdit střetem pozici kanonického práva, reagoval interdikttem platným pro všechna benátská území. Nejvýznamnější moment přišel vzápětí: Přestože se interdikť dotýkal více jak 1,5 milionu osob, vláda ani občané na něj nijak nereagovali a církevní obřady byly dále vedeny beze změn. Senát navíc nabídl ochranu všem kněžím a teologům, kteří se přidají na stranu republiky. Toto rozhodnutí se státu vyplatilo, neboť teologové vedení servitou fra Paolo Sarpim sehráli ve střetu důležitou úlohu, když vytvořili několik textů namířených proti světské vládě Svatého stolce.¹³⁸ Kromě toho kněží na papeže útočili sérií hanlivých pamfletů, čímž získali veřejné mínění (také v okolních státech) na stranu Benátek. Benátky se také bránily informačním embargem v rámci něhož bylo pod hrozbou trestu smrti zakázáno rozšiřování všech papežských dekretů. Převahu města potvrdil kompromis vyjednaným Jindřichem IV. Navarským v dubnu 1607, který sice na jednu stranu neublížil papežově důstojnosti, na straně druhé potvrdil exkluzivní postavení státního práva. Z dlouhodobého hlediska byl konflikt důležitý pro zjištění, že exkomunikace a interdikť, bývalé nejvýznamnější zbraně papežů, definitivně ztratily svůj význam a smysl.

Instituce veřejného života

Prokurátoři sv. Marka a obrana sociálního smíru

Úřad Prokurátorů sv. Marka byl po zisku titulu dóžete tím nejcennějším, čeho bylo v benátské politické aréně možné dosáhnout. Prokurátoři totiž působili jako správci odkazu sv. Marka, čímž se dotýkali samotné podstaty celého státu. Spolu s tím byl úřad ceněn i kvůli tomu, že mandát prokurátorů byl časově neomezený.

Velkou prestiž úřadu potvrzoval i fakt, že kvůli prokurátorům byli ostatní magistráti ochotni porušit jinak velmi přísně dodržovaný protokol a vnějškovou společenskou hierarchii. To potvrzuje i kardinál Gasparo Contarini: „I když magistráti a starší města nikdy a nikomu nepřenechají čestná místa jim vyhrazená k sezení, kdykoliv přijdou na shromáždění či do úřadu prokurátoři sv. Marka, vždy jim jsou nabídnuta ta nejlepší místa. Jsou také vyzváni, aby shromáždění či radě předsedali.“¹³⁹

Jejich autorita byla dále podpořena tím, že do úřadu byli voleni politici, kteří již byli na vrcholu své politické dráhy. Úřad tak byl obohacen i o prestiž osob, které jej zastávali. V tomto ohledu, ale i vzhledem k náplni práce lze tento úřad komparovat s pozicí cenzorů v římské republice.¹⁴⁰

V 15. století bylo v Benátkách prokurátorů devět, i když z počátku existoval pouze jeden prokurátor, jehož úlohou bylo dohlížet na Baziliku sv. Marka. Další byl ustaven kvůli ochraně odkazu dóžete Sebastiana Ziana (1172 - 1178), jenž ve své závěti věnoval státu většinu svého majetku. Třetí a čtvrtá pozice vznikly za dóžete Raniera Zena (1257 – 1268) a dvě za dóžete Giovanni Soveranza (1312 – 1328). Konečně devátý člen kolegia byl ustaven v roce 1423.¹⁴¹

Kolegia na ochranu chudých

Institut byl vnitřně strukturován do tří tříčlenných kolegií. První dvě kolegia měla za úkol chránit sirotky a benátské chudé, starat se o správu špitálů a sirotčinců a udržovat stabilní cenové hladiny základních potravin. Spadalo pod ně také řízení státního dovozu a zpracování obilí, spolu s tím dohled nad jeho cenami. Stojí za připomenutí, že obchod s obilím byl v Benátkách řízen dle obdobných principů jako ve starém Římě.¹⁴²

O chudé a potřebné nepečovali pouze prokurátoři, ale také soukromé subjekty z řad mendikantských řádů, scuole grandi a nejrůznějších farních a cechovních společenství. Většina z nich ale pomáhala pouze určitému segmentu obyvatel: cechy řemeslníkům,

scuole grandi svým členům a farnosti lidem žijícím v jejich obvodu. Stát se angažoval především v pomoci svým zaměstnancům. Kromě nich podporoval námořníky, jako ty z nichž plynula benátská prosperita. Oběma skupinám platil důchodové zajištění, bezplatně poskytoval bydlení ve státních domech a v případě potřeby jim zaručil umístění co invalidovny. Chudí námořníci navíc pobírali paušální příspěvek na živobytí. Tento velkorysý a vyspělý systém sociálního zabezpečení byl jedním z prvků, které pomáhaly udržovat benátskou společnost stabilní a bez otřesů. Je třeba říci, že sociální zabezpečení obyvatel benátský rozpočet příliš nezatěžovalo, neboť bylo kryté z výnosu nepřímých daní, především z daně z přepychu.

V dokonalém mikrosvětě benátské sociální ochrany také fungovali magistráti pro zdravotnictví, kteří v kooperaci s Prokurátory sv. Marka řídili 21 městských špitálů a nemocnic.¹⁴³ Dohlíželi na prevenci, hygienická opatření a monitorovali výskyt nález.¹⁴⁴ Ani to nepomohlo, aby se Benátky několikrát ve své historii nestaly jedním z center morové rány.

Kolegium patronů sv. Marka

Třetí skupina prokurátorů byla neformálně nadřazena dvěma zbývajícím, neboť kvůli tomu, že měla v přímé správě baziliku sv. Marka, byla udržovatelem věčného sakrálního posvěcení státu a města. Prokurátoři baziliku spravovali ve spolupráci s dóžetem, který byl jejím titulárním představitelem. Z tohoto titulu dóže navrhoval ke jmenování kanovníky a vikáře a platil výdaje potřebné k jejímu chodu. Patronátní právo prokurátorů pak netkvělo pouze v patronaci baziliky jako takové, ale týkalo se i všech duchovních, kteří k ní náleželi.

Scuole grandi e piccoli

Všechny velké a malé náboženské školy (scuole grandi e piccoli) plnily primárně funkci náboženských společenství, zřizovaných za účelem vzdělávání a zdokonalování svých členů. Kromě toho se věnovaly charitě, vedení spolkového života a především organizaci církevních a veřejných slavností a rituálů. Především ale byly jedněmi z nejdůležitějších politických a kulturních institucí města.

V hierarchii škol byly nejméně významné scuole piccoli představující pouze vnitřně strukturovaná církevní uskupení se členy vybíranými na základě farní, cechovní či etnické příslušnosti. Na rozdíl od scuole grandi v nich mohla členství získat i žena. Do kontrapozice s početnými scuole piccoli lze postavit osm scuole grandi, které se díky svému vlivu a ekonomické síle přímo podílely na formování politického a sociálního prostředí Benátek. Nejstarší z nich (San Marco a Carita – 1260, San Giovan Evangelista – 1261, Misericordia – 1308) se vyvinuly ze středověkých flagelantských bratrstev (Scuole di battuti)¹⁴⁵ a společenství svatého života, ty mladší byly ustaveny na základě vládního rozhodnutí o povýšení scuole piccoli (San Theodora – 1530, San Rocco – konec 15. století, Carmini – 17. století).¹⁴⁶

Pro získání členství ve scuole grandi bylo vždy nutné prokázat jisté sociální postavení (ne nutně majetkové), kvůli čemuž se převážná většina členů rekrutovala ze středních a vyšších vrstev. Členy se mohli stát pouze benátský občané, přestože v některých případech bylo možné občanství nahradit rezidenturou po tři generace či osvědčením o trvale placených daních po dobu 15-ti let. Kvůli sociální stratifikaci bylo členství ve školách dvojího typu: placené a neplacené. Právním platících členů bylo zasedat v kapitule (capitolo) školy, která volila písaře, ředitele procesí organizovaných školou (guardian da mattin) a 12 důstojníků zvaných Degani, dva pro každé sestiere. Především ale mohli volit vikáře, působícího jako formální hlava školy a 16-ti členný výkonný výbor Banca, spravující veškeré finanční zdroje organizace. Oproti tomu neplatící členové volili pouze radu Zonta, jejíž důležitost tkvěla v tom, že byla dozorčím orgánem vedení školy.

Každá z velkých škol měla vlastní spolkovou budovu (scuole piccoli zasedaly především v objektech farností), někdy k nim byly přidruženy kostely, nemocnice a sirotčince. Všechny budovy škol byly tvořeny několika jednotnými prostory: rozlehlou vstupní halou zvanou Androne, kde byly rozdělovány almužny, Salone, kde zasedala Kapitula a menším albergem pro zasedání Zonty a Banca.

Závěrem je třeba říci, že kvůli širokému spektru aktivit, a také proto, že členy škol tvořila kompletní elita města, se školy staly jedním z hlavních organizátorů veřejného a tedy i politického života města.

Veřejné rituály

Účel rituálů veřejného života

Účelem veřejných rituálů bylo v první řadě připomínat důležité epizody benátských dějin a tím podtrhnout velikost města a jeho osobností. Ve druhé řadě byl veřejný život (la vita civile) se svými obřady spojením liturgických, politických a ceremoniálních argumentů, které byly využity k podpoře městského řádu a jeho velikosti.¹⁴⁷ Konečně do třetice měly rituály silný pedagogický podtext, neboť byly prochnuty záměrem předvést symbolickou jednotu benátské společnosti, symbiózu politických a náboženských institucí a neměnnou holisticky pojímanou sociální pyramidu.¹⁴⁸

Právě toto metaforické vyjádření vlastní věčné dokonalosti hrálo v politickém životě jednu z hlavních rolí, neboť skrze veřejné rituály vytvářelo základní osu mýtu Benátek. Tomu napomáhala sociální stratifikace benátské společnosti, která byla již v době křížových výprav velmi složitá. Nepodobala se tak poměrně jednoduchému sociálnímu členění kněží – válečníci – lid,¹⁴⁹ obvyklému v západní a severní Evropě. V Benátkách byli občané institucionalizovaně rozděleni na základě věku, majetku, původu, vyznání a místa narození a bydliště.

Rozdělení nebylo samoúčelné. V politické rovině velká segmentace znemožňovala vytvoření silných monolitních celků, které by mohly být vzájemně v kontrapozici (např. patriciové vs. plebejové). Nedošlo proto ke vzniku rozsáhlejších třecích ploch, jež by mohly vést k ohrožení řádu. Rozdělením navíc občané získávali pocit zázemí své vlastní skupiny (farnosti a farní bratrstva, cechy, scuole piccoli a grandi) a i ti nejchudší měli možnost se skrze skupinu podílet na veřejném životě.

Jedním z rysů veřejného života bylo vymezení města vůči okolnímu světu ve snaze udržet kulturu nadřazenosti vlastní identity nad světem za hranicemi. Vytvoření jednotící sakralizované identity přispívalo k sepejetí všech občanů, kteří se až intuitivně snažili benátský řád chránit.

Benátský veřejný život byl v prvních staletích existence města pevně svázán s obdobími liturgického roku. Růst moci města ale liturgii postupně sjednocoval s profánními slavnostmi do takové míry, že liturgie byla nakonec vytlačena a do jisté míry se v mocenské rovině stala posvěcujícím elementem veřejného života.

Neustálé opakování rituálů veřejného života pomáhalo udržet Benátky bez politických krizí. Ovšem tím, že rituály byly beze změn přehrávány stále znovu a znovu, ztrácel se

z nich postupně náboj a obsah, až se nakonec staly pouhou strnulou připomínkou minulosti. Strnulost se projevovala i v tom, že rituály a náboženství petrifikovaly politický systém v myslích Benátčanů natolik dobře, že ten ztratil jakoukoliv schopnost sebereflexe (např. neschopnost reformovat Rady deseti).

Procesí

Nejdůležitějším typem veřejného rituálu byla procesí, využívaná jako „doprovodný program“ oslav na počest hlavních církevních svátků (z politického hlediska však byly sváteční liturgie do jisté míry doprovodným programem procesí). Procesí tak byla propracovaným divadelním a pedagogickým znázorněním celého benátského politického a společenského života. Právě kvůli tomu bylo možné Benátky popsat jako jakousi neměnnou tradici politické divadelní hry reprízované stále dokola.¹⁵⁰

Většina procesí byla vnitřně strukturována tak, aby spojovala církevní obřad (votivní funkce) s připomínkou události důležité pro stát a jeho osobnosti (politická funkce). Kromě toho plnila roli média, připomínajícího důležité události minulosti a přítomnosti (funkce historická a připomínková). Především ale zobrazovala hierarchii politického řádu s jeho vztahem ke světu i k sobě samému (funkce stabilizační).

Procesí lze dle jejich zacílení rozdělit do pěti skupin:

- 1.) Předání pověřovacích listin velvyslanců a vítání zahraničních osobností. Při takových příležitostech byla složitost procesí variabilní dle důležitosti osoby, jíž bylo dedikováno
- 2.) Oslava historické události
- 3.) Poděkování Bohu či svatým (např. za odvrácení moru)
- 4.) Patronace (veřejná i soukromá) nad svatyněmi či událostmi
- 5.) Rituální potrestání zločinců¹⁵¹

Kvůli snaze obsáhnout celý svět i sebe sama bylo každé procesí složitě vnitřně strukturováno. Nejednodušeji lze strukturu rozdělit na procesí jdoucí před dóžetem (pouze plebejové) a procesí jdoucí po dóžeti (pouze patricijové), přičemž důležitost postav stoupala v kruzích směrem k dóžeti.¹⁵² Účastníci procesí byli dále děleni do mnoha symbolických skupin (dle politického a sociálního významu, věku, povolání), přičemž někteří z nich v něm hráli čistě symbolickou a deklarativní roli (např. balottino).

Pomyslné epicentrem moci tvořil v procesí dóže (spolu se svými Trionfi, jejichž přítomnost v průvodu byla s dóžetem svázána podobně jako standarta s prezidentem¹⁵³), po jehož bocích (nebo těsně za ním) kráčeli dva nejdůležitější zahraniční velvyslanci

(obvykle císařský legát a apoštolský nuncius). Jejich přítomnost v jedné linii s dóžetou symbolizovala nezávislost dóžetou na vnější moci a zároveň jeho rovnost se suverény, které velvyslanci zastupovali.¹⁵⁴

Kvůli pečlivě vykonstruované vnitřní struktuře byla pro člověka jeho pozice v rámci procesí velmi důležitá, neboť ukazovala na jeho politický a společenský vliv v reálném životě.¹⁵⁵ Stejnou symbolickou důležitost mělo, zda se určitá osoba v průvodu objevila či naopak neobjevila. Příkladem může být konflikt města s papežem Pavlem V., kdy do průvodu na oslavu Svatodušních svátků úmyslně nebyli zařazeni zahraniční velvyslanci na důkaz toho, že Benátky byly v konfliktu opuštěny. Situace se obrátila v procesí na Svaté tělo, do něhož jako poděkování za zahraniční pomoc již byli velvyslanci zařazeni. Zajímavé také je, že mimo zvláštní příležitosti nebyli v procesích přítomni kněží (kromě šesti kanovníků sv. Marka, kteří ale byli podřízenými dóžetou), což poukazovalo na postavení církve v rámci řádu města. Jejich nepřítomnost byla důkazem toho, že nebylo nutné, aby shromáždění (řád obecně a procesí konkrétně) posvěcovali, neboť procesí byla posvěcená již ze své podstaty jako oikuméné všech občanů, dědiců sv. Marka. Ovšem kvůli snaze procesí dále posvětit, byly v těch v nejvýznamnějších vynášeny benátské relikviáře v čele s trnem s Kristovy koruny, prstem sv. Rocha a biskupským prstenem sv. Marka.¹⁵⁶

V rámci procesí byly používány rekvizity (například zmíněné Trionfi) a živé obrazy (tableaux vivantes), znázorňující ideje benátského politického a sociálního řádu.

Příkladem může být živý obraz nesený v procesích v průběhu střetu s papežem Pavlem V., který zobrazoval padající církev, podpíranou a zachraňovanou dóžetou.¹⁵⁷

Rituálně znázorňovanou synkrezí politiky s náboženstvím glosoval i Jacopo Sansovino: „V Benátkách, v této nejkřesťanštější republice bylo obvyklé spojovat věci profánní s náboženstvím.“¹⁵⁸ Téma okomentoval také Jakub Burckhart: „stát sám, když byl více absorboval církev, než se kde jinde stalo, opravdu též pojal v sebe jakýsi duchovní prvek, a dóže, tento symbol státu, vystupoval ve dvanácti velkých procesích v úlohách modloslužebných. Skoro veskrze to byly slavnosti na počest politických upomínek, závodící s velkými slavnostmi církevními.“¹⁵⁹

Politika a liturgický rok

Karneval (26.12 – 1. den půstu)

Liturgický rok začínal v Benátkách svátkem sv. Štěpána (26.12), kdy byl zahájen tradiční karneval, obvykle trvající do prvního dne půstu. Kromě kulturního a společenského významu měl karneval důležitý politický akcent, jako symbolická parodie řádu světa i státu. Tato parodie neměla na řád útočit, ale naopak řízeným předvedením absurdity obráceného řádu věcí (např. jako při římských Saturnáliích) stávající řád města a světa upevnit a posvětit. Kvůli tomu karneval nebyl spontánní veselící, ale (především od 16. století) na efekt vykonstruovaným divadlem.

Profesionály (Rason vecchie, Compagnie delle calze, Rada deseti) byl navíc organizován tak, aby si nad ním stát udržel jasný mandát a kontrolu.

Z politologického hlediska je možné připomenout právě Compagnie delle Calze, jež byly po vzoru kurulských a plebejských édilů družinami složenými z mladých šlechticů organizujících a financujících slavnosti a divadlo (především komedie, morality a mytické hry).¹⁶⁰ V Benátkách bylo podobných společností zřízeno čtrnáct, s funkčním obdobím kratším než jeden rok, nepřímo řízených Radou deseti.¹⁶¹ V této souvislosti je možné připomenout, že Compagnie zásadní měrou přispěly k rozvoji divadla a hudby v celém Venetu.¹⁶²

Přestože karnevalové období bylo jednou velkou několikaměsíční slavností, karneval měl několik samostatných vrcholů. Prvním z nich byl přelom ledna a února (25.1 – 2.2), na který připadalo výročí přivezení ostatků sv. Marka do města a Slavnost 12-ti Marií. Legenda sv. Marka byla v zimním období oslavena jak na výročí přivezení ostatků světce, tak ve svátek sv. Marka (25.4). Oba dva dny byly celodenními slavnostmi, v rámci nichž bylo demonstrováno věčné a nerozlučitelné spojení mezi Benátkami a evangelistou.¹⁶³ Je nutné říci, že svatomarkovská legenda neměla v Benátkách pouze sakrální, ale především sakrálně-politický obsah. Benátští ideologové věřili, že stejně jako papežové jsou nezávislí na okolních mocích díky tomu, že podstatu svého úřadu odvozují od odkazu sv. Petra, tak je i dóže samostatný a nezávislý jako dědic sv. Marka. Dóže, posvěcený sv. Markem, následně činil nezávislým i město s jeho državami.

Festival Dvanácti Marií, druhý vrchol přelomu ledna a února, připomínal legendární porážku pirátů, kteří se pokusily unést benátské nevěsty. Piráti měli být dle legendy

poražení tesaři (casseleri) z farnosti Santa Maria di Formosa, kteří zároveň unesené dívky osvobodili.

Festival měl tradičně dvě roviny: pololidovou, naplněnou regatami, veřejnými hrami a lidovými slavnostmi¹⁶⁴ a oficiální, při níž bylo v biskupském chrámu s.Pietro di Castello věnem obdarováno 12 chudých dívek, symbolizujících unesené nevěsty. Tesaři, kteří je zachránili, byli oslaveni návštěvou dóžete ve farnosti jejich původu.

Kvůli symbolu obrany nevěst byl festival již ve středověku chápán jako římská legenda o únosu Sabineek obrácená naruby (unesené ženy x bráněné ženy).

Třetím vrcholným okamžikem karnevalu byl tzv. Tlustý čtvrtek (Giovedì Grasso), slavený v upomínce na střet města s aquilejským patriarchou Ulrichem a jeho barony (1162). Památka na vítězně vedený konflikt byla vyznamenána papežem Alexandrem III., který patriarchovi nařídil složit Benátkám hold a tribut v podobě jednoho býka (potupná symbolika patriarchy), 12 vepřů (symbolizujících barony) a 300 pecnů chleba.¹⁶⁵

Poté, co patriarcha papežův příkaz splnil, jeho potupa byla dále vygradována: zvířata symbolizující jeho samého byla přivedena na náměstí sv. Marka, kde byla obviněna soudci Guidice del proprio ze zrady spáchané na městě. Poté byla odsouzena a následně popravena. Po vyvržení zvířat bylo jejich maso (až do r. 1509) rozdáváno senátorům, jako vítězům nad patriarchou.

Po skončení oficiální slavnosti na náměstí odešli magistráti do dóžecího paláce, kde přihlíželi rituálnímu rozbití dřevěných modelů získaných hradů a tvrzí.¹⁶⁶

I tento festival měl kromě politické i lidovou rovinu plnou divadla a her. Ta byla akcentována zvláště od časů dóžete Andrea Grittiho, který se Tlustý čtvrtek pokusil očistit od starých rituálů (zabíjení zvířat), jako neslučitelných s velikostí a modernitou renesančního města. Daroval tak v rámci Tlustého čtvrtka větší prostor divadlu, baletu, hudbě a maškarním plesům.¹⁶⁷

Festa della Sensa (15.8 – 29.8)

Nejvýraznějším sakrálně-profánním rituálem roku byla dodnes organizovaná benátská svatba s mořem. Poprvé byla tato mořská slavnost uspořádána v roce 1000 na paměť výpravy dóžete Pietra Orseola proti dalmatským pirátům.¹⁶⁸ Jelikož den vyplutí jeho flotily byl zároveň dnem důležitého svátku Nanebevzetí Panny Marie (15.8), slavnost zároveň získala náboženský podtext.

Původní podoba slavnosti byla velmi jednoduchá s rozměry prostého mořského procesí, v rámci něhož magistráti v čele s dóžetem a biskupem z Castella vyjeli na moře a požehnali jej u vstupu do lidského přístavu.

K nárůstu důležitosti a intenzity svatby přispěla návštěva papeže Alexandra III. v Benátkách (1177),¹⁶⁹ po níž svatba přestala být záležitostí lokálního významu a narostla do podoby 15-ti denního festivalu, jehož se účastnilo celé město, a který měl důležité votivní (pro plnomocné odpustky a slavnosti v Bazilice sv. Marka), ekonomické (spojení svatby s výročními trhy) a politické (oslava benátské velikosti) funkce. Jejich základem bylo papežské privilegium plnomocných odpustků všem, kteří navštíví Baziliku sv. Marka do 15-ti dní od svátku Nanebevzetí Panny Marie (a tj. od Svatby s mořem). Právě vidina odpustků učinila ze svatby jednu z nejdůležitějších náboženských aktivit regionu. Obchodně založení měšťané toho využili, kvůli čemuž se prakticky celý srpen stal jedním velkým tržním intervalem, doprovázeným slavnostmi, divadlem a veřejnými zábavami. Od 16. století Svatba symbolicky zahajovala benátskou divadelní sezónu.¹⁷⁰

Festival byl s papežovou návštěvou spojen nejen skrze udělené privilegium, ale také druhotně skrze zlatý prsten (dar papeže dóžeti), jehož replika byla každoročně dóžetem házena do moře. V rámci slavnosti prsten plnil roli jednoho z klíčových momentů rituálu, neboť jej jako symbol věrnosti a závazku, povyšoval na opravdovou svatbu s mořem.

Ve vrcholném období začínala svatba bohoslužbou v bazilice sv. Marka, po níž se dóže nalodil na Bucentaura (plavidlo bylo používáno od 13. století)¹⁷¹ a za hlaholu zvonů a ve společnosti dalších plavidel vyplul na moře. Poblíž konventu Santa Elena se k němu na vlastní lodi připojil patriarcha s doprovodem. Celé společenství se za zpěvu a modliteb doplavilo až k ústí Lida, kde patriarcha vylil do moře velkou fíálu svčené vody a dóže vhodil zlatý prsten. Vhozením prstenu do vody dóže obnovoval dominium Benátek nad mořem a obchodními trasami.

Po skončení vlastního obřadu odjela celá společnost do farnosti San Niccolo al Lido, kde se konaly děkovné obřady a následně banket.

Festival bez větších změn existoval až do dobytí města. Ovšem vzhledem k erozi benátského panství se každoroční potvrzování nadvlády nad mořem stalo pouhým anachronismem a připomínkou zašlé slávy.¹⁷²

Další slavnosti

V renesančních Benátkách prakticky nebylo dne, v němž by nebyly pořádány slavnosti a procesí. Některé se konaly v rámci jedné farnosti či Sestiere, jiné byly organizovány soukromníky či Scuole Grandi. I v rámci celého státu existovalo nepřeberné množství votivních a děkovných slavností a adorací. Zde je proto předkládán pouze malý výčet těch, které byly svázány s politikou města.

1.) Den sv. Isidora (4.4)

Ve městě byla vedena připomínková procesí a bohoslužby na paměť popravy dóžete Marina Faliera, odsouzeného pro velezradu v r. 1355.¹⁷³

2.) Boží tělo (pohyblivý svátek mezi 21. květnem a 24. červnem)

Procesí vedená na svátek Božího těla (Corpus Christi) byla nejvýznamnějším průvodem roku.¹⁷⁴ Účastnili se jej proto nejen magistráti a nobilita, ale všechny Scuole Grandi a Scuole Piccoli, gildy a náboženské kongregace. Kvůli tomu byla procesí tak dlouhá, že městem procházela až pět hodin.¹⁷⁵

3.) Svátek sv. Víta (15.6)

Procesí u příležitosti svátku sv. Víta bylo slaveno v upomínce na pokus o státní převrat v r. 1310, jako přímluva o obrácení všech, kteří reptali proti benátskému politickému zřízení.¹⁷⁶

4.) Navštívení Panny Marie (2.7)

Další politickou slavností roku byl svátek Navštívení Panny Marie, jenž dostal příděch státního rituálu svým spojením s oslavou legendárního založení města v r. 421.

5.) Procesí 17.7

Procesí bylo organizováno na paměť odvrácení prohry v konfliktu s Cambraiskou ligou a vítězství v bitvě u Marignana v r. 1509.

6.) Třetí červencová neděle

Tuto neděli bylo vedeno procesí do chrámu Il Redentore na paměť vykoupení města z morové rány¹⁷⁷

7.) sv. Martial, sv. Máří Magdaléna (22.7), výročí popravy sv. Jana Křtitele (29.8)

Tyto tři církevní svátky byly spojeny s oslavou politiky města a s připomínkou vítězství Benátek nad Janovem.¹⁷⁸

8.) Den námořnictva (7.10)

Den námořnictva byl slavností organizovanou na připomínku (legendárního) střetnutí se synem Friedricha Barbarossy v průběhu válek Lombardské ligy a především na paměť vítězství u Lepanta nad Turky (1571).¹⁷⁹

9.) Sv.Mikuláš (6.12)

Na svatého Mikuláše byla sloužena mše na paměť dóžete Enrica Dandola a jeho dobytí Zadaru a Konstantinopole v r.1204.¹⁸⁰

Závěr

Politický systém Benátek je důležitý nejen jako učebnicový příklad fungujícího spojení všech segmentů politického systému (struktura politických institucí, vyvážený politický systém, státní ideologie, ekonomický rozměr vlády a moci, veřejný život, vztah občanů a státu). Téma je důležité také jako ukázka politického systému, který svou moderností, stabilitou a pragmatickým chápáním politického procesu může fungovat jako paralela k moderním demokraciím se všemi jejich klady a zápory (problémy spojené s přenosem pravomocí, s nedokonalostmi a anomáliemi volebních systémů, s ekonomickým rozměrem politiky a tedy s nepotismem a korupcí).

Klíčem k pochopení výše uvedené problematiky je postavení regionu Veneta v rámci evropského a středomořského prostoru. Veneto totiž bylo po většinu existence samostatných Benátek v mnoha ohledech hraničním územím. Kvůli tomu můžeme Benátky chápat jako zásadní hraniční osu v problematice vztahu křesťanství a islámu, Byzantské a evropské spirituality a umění, ale také v problematikách chápání role státu a panovníka a vnitřního ekonomického, kulturního a politického dělení Evropy (Itálie vs. Říše, Říše vs. papež).

Je logické, že v globálně uvažujícím Venetu nebyly jednotlivé sektory přísně odděleny, kvůli čemuž v benátském politickém a veřejném životě nalezneme celou řadu synkrezí a prvků přejímaných z mnoha kulturně–sociálních okruhů (Arabové, byzantské a římské křesťanství, politická kultura západní Evropy). Tento „melting pot“ dodával městu v laguně jeho jedinečnost a zároveň posiloval jeho stabilitu.

V rámci života na hranicích bylo velmi jednoduché vybudovat zřetelně viditelné rozhraní mezi centrem a periferií, mezi námi a jimi, mezi přáteli a nepřáteli.

Je ovšem nutné říci, že snaha nadřadit vnitřní jednotu, svornost a stabilitu za všech okolností všemu a všem v Benátkách mnohdy vedla až k totalizaci veřejného prostoru a k vytvoření takřka policejního státu, který držel ochrannou ruku nad životem od narození až do smrti. Tomu napomáhalo také prodchnutí totalizovaného života ideou velikosti a dějinného předurčení La Serenissimy, posvěcované svatomarkovským odkazem. Paradoxní je, že maximální kontrola a dozor nebyla v tomto schématu určena pro benátské plebeje, ale naopak pro nobilitu a obecně pro všechny vysoce postavené sociální skupiny tak, aby žádná mocenská frakce nemohla nad ostatními získat převahu.

Benátskou stabilitu ale nezajišťovala pouze obávaná Rada deseti. Jako hybná síla a hlavní motor státu působil především systém politických institucí města Velkým shromážděním počínaje a Prokurátory sv. Marka konče. Politický systém byl vybalancovaný nejen díky své formální struktuře a vzájemné provázanosti jednotlivých segmentů, ale také kvůli volebním systémům používaným při volbách do těchto institucí. Ty znemožňovaly ovládnutí města jednou zájmovou frakcí, čímž přirozeným způsobem fragmentarizovaly vládnoucí třídu a vytvářely v ní demokratickou opozici vůči vládě. Právě benátský politický a volební systém s jeho „brzdami a protiváhami“ je tím hlavním, co Benátky odlišovalo od italských městských států i států severně od Alp. Na druhou stranu struktura a vyváženost benátského politického systému fungovala natolik dobře, že prakticky znemožňovala jakékoliv korektivní zásahy do jeho soukolí. To způsobilo, že systém od počátku 16. století postupně korodoval, kvůli čemuž se nebyl schopen vyrovnat s problémy, které s sebou nesla turecká expanze na východě a růst národních států na severu a na západě. Pro armády Napoleona Bonaparta tak byl stát pevně zaklíněný mezi Osmanskou říší a Rakousko velmi snadným cílem. Navíc Bonaparte byl imunní i vůči pověstné benátské diplomacii. Ostatně jak teatrálně napsal Direktoriu: „The only course to be taken, was to destroy this ferocious and sanguinary government; and erase the Venetian name from the face of the earth. I shall be an Attila to Venice.“¹⁸¹

Výsledkem Napoleonova prvního italského tažení v roce 1797 tak nebyl pouze mír s Rakouskem, ale také rozpad benátských držav, faktický konec nezávislosti města a začátek rakouského panství v Itálii.

V současné době již Benátky politickým centrem z logických důvodů nejsou. Kulturní, společenskou a turistickou Mekkou však zůstaly.

Především jejich turistický význam stále roste, kvůli čemuž jsou stále další obytné domy měněny na hotely, penziony a restaurace. Benátky jako město pro život, tak pozvolna ustupují Benátkám - divadelní kulise pro návštěvníky. Stávají se iluzí dokonalosti a harmonie postavené mimo čas a prostor.

Je paradoxem, že je to právě slavná minulost, která se pro město v laguně stala zdrojem problémů. Tyto problémy jsou ale bohužel natolik vážné, že benátská minulost může reálně ohrozit či dokonce zničit benátskou přítomnost a budoucnost.

Literatura

Primární literatura

- Acta Sanctorum, in <http://acta.chadwyck.com/>
- Aristotelés, Politika, Rezek, 1998
- Belarmino, R., Risposta di un dott ore in Theologia, vydal Vittorio Benacci, Roma 1606
- Boccaccio, G., Dekameron, Baronet, 1997
- Braun, G., Hogenberg, F. (na základě předlohy Bolognina Zaltieriho), Civitates Orbis Terrarum, 6. vydání, Kolín nad Rýnem 1617, in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/braun_hogenberg_I_43_b.jpg
- Cicero, M., T., Pro C. Rabirio perduellionis reo, in: „<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus:text:1999.02.0019:text=Rab.%20Perd.:section=1>“
- Contarini, G., (1483-1542) The commonwealth and gouernment of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes, and are to be sold at his shop, at the signe of the Hand and Plow in Fleetstreet, 1599 JN5266 .C66 1599
- Da Mosto, A., TOMO I, Archivi dell'amministrazione centrale della Repubblica Veneta e archivi notarili 1937 (L'Archivio di Stato di Venezia, Indice generale, storico, descrittivo ed analitico)(Edizione digitale in formato HTML a cura di Giuliano Granati: http://www.archivi.beniculturali.it/Biblioteca/damosto_html/03_.html
- Guicciardini, F., Del reggimento di Firenze or Dialogo e discorsi del reggimento di Firenze, Firenze 1527), ed.: a c. R. Palmarocchi, G. Laterza, Bari 1932
- Guicciardini, F., Del modo di ordinare il governo popolare, it. ed.: a c. R. Palmarocchi, G. Laterza, Bari 1932
- Guicciardini, F., Storia d'Italia (datace díla: 1537-1540), in <http://www.filosofico.net/guicciardinistoriaditaliaia1.htm>
- Machiavelli, N., Fanti e cavalieri nelle prime guerre d'Italia (1494 – 1527), Ricerche storiche, ed. Clusf, Firenze, 1977 – 1978
- Machiavelli, N., Florentské letopisy / z ital orig. Istorie fiorentine di Niccollo Machiavelli přel. Štěpán Andreas, Praha : Odeon, 1975
- Machiavelli, N., Vladař, Praha : Ivo Železný, 1997
- Machiavelli, N., Úvahy o vládnutí a o vojenství (obsahuje texty Vladař a Úvahy o knihách Tita Livia), Praha, Naše vojsko, 1987
- Paul III. (p.p), Consilium de emendanda ecclesia, 1536 – 1537, in www.britannica.com/eb/topic-1322273/Consilium-de-emendanda-ecclesia
- Platón, Ústava , Oikomenh, 2001
- Sansovino, F., Venetia citta nobilissima et singolare, Descritta in XIII, 1581, Venetia: Altobello Salicato, in B.N. Espana
- Zeno, A., Patrizie veneziane, MSS It. C1. VII, 313-314 (8809-8810) Alberi genealogici di famiglie.

Sekundární literatura

- Aldrighetti, G., Gli Ordini Cavallereschi della Serenissima Repubblica di San Marco, in http://www.iagi.info/ARALDICA/ordini/antichistati/rep_sanmarco/venezia.html
- Betto, B., La Chiesa di Venezia tra medioevo ed età moderna, Venezia : Studium Cattolico Veneziano, 1989
- Burke, P., Žebráci, šarlatáni, papežové, H & H Vyšehradská, 2007
- Burckhardt, J. Ch., Kultura renaissanční doby v Itálii. Díl 1., 2., St. Sokol, 1912
- Dupuy, R. E., Dupuy, T. N.: Vojenské dějiny. The Harper Encyklopedie, Sv. 1.,2., Praha: Forma, 1996
- Epstein, S. A., Gorse, G., History and municipal institutions of Genoa, University of Colorado, in http://home.manana.it/history_of_genoa2.htm

Fasoli G., *Liturgia e cerimoniale ducale*, str. 262, Muir., E., *Civic Ritual in Renaissance Venice*, Princeton Univ. Pr., 1981

Ferrarese, *Historia di papa Alessandro III*

Fortini Brown, P., *Art and Life in Renaissance Venice*, Prentice Hall 2005

Guerdan, R., *La sérénissime : Histoire de la République de Venise*, Fayard, 1971

Hamilton, H. (na základě předlohy Zannoni, A.), vydal Michell, G., Moore, J.H., London 1810, in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/heather_1810_venice_entry.html

Ed. Havlíček, A., *Platónova Ústava a Zákony : sborník příspěvků z platónského symposia konaného v Praze ve dnech 4.-5. dubna 1997*, Oikomenh 1999

Hibbert, Ch., *The House of Medici: Its Rise and Fall*, ISBN 0688053394

Joukl, M., (ed.) *Humanismus v období renesance a reformace*, Sborník příspěvků z kolokvia časopisu *Prométheus*, vydal Gaudeamus 1998, in web.uhk.cz/prometh/Komplet/SBORNIK3.PDF

Kantorowitz, E., H., *The King's Two Bodies - A Study in Medieval Political Theology*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1957

Kemerling, G., *Plato: The State and the Soul*, 2002, in <http://www.philosophypages.com/hy/2g.htm>

Law, J., *Venice and the Veneto in the Early Renaissance*, Ashgate, c2000

Le Goff, J., *Středověká imaginace*, Argo, ISBN 80-7203-074-4

Mallett, M. E., Hale, J. R. *The Mil Maine, H. J. S, Ancient Law*, Londres, 1861, http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Varia/al_maine2.htm odern History, 2006

Maine, H. J. S, *Ancient Law*, Londres, 1861, in http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Varia/al_maine2.htm

Eds. Martineau, J., Robinson, A., *The Glory of Venice: Art in the Eighteenth Century*, New Haven :Yale Univ. Pr., 1994

Molmenti, P., *La Storia di Venezia nella Vita privata*, in <http://www.kaleidos.it/venetia/storia/note3.html>

Muir., E., *Civic Ritual in Renaissance Venice*, Princeton Univ. Pr., 1981

Muir, R., *Philips' new Historical Atlas for Students*, George Philip & Son, Ltd., The London Geographical Institute 1911, in http://www.culturalresources.com/MP_Muir37.html

Mulgan, R. G., *Aristotelova politická teorie : úvod do studia politických teorií*, Oikomenh 1998

Newman, P., *A Short History of Cyprus*, Longmans, Green & Co., London 1940

Norwich, J. J., *A History of Venice*, Alfred A. Knopf: New York, 1982

Partridge, L., W., *The Renaissance in Rome (1400-1600)*, George Weidenfeld & Nicholson (January 1996)

Renzina, C., *I dogi : storia e segreti : dalle 120 biografie dei "serenissimi" di Venezia rivive un millennio di retroscena e intrighi della Repubblica del Leone*, Newton & Compton, 2002, c1984

Repetti, E., *Dizionario Geografico Fisico della Toscana*, in <http://www.archeogr.unisi.it/repetti/dbms/sk.php?id=3275>

Rickman, G., *The Corn Supply of Ancient Rome* Oxford Claerndon Press 1980

Romano, D., *The Likeness of Venice: A Life of Doge Francesco Foscari 1373-1457*, ISBN: 9780300112023

Samona. G., *Piazza San Marco : L'architettura, la storia, la funzioni*, Marsilio, 1970

Smith, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, C. Little, and J. Brown Publishers, 1870, online version (University of Michigan): <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=moa;idno=ACL4256>

Shakespeare, W., : *Hamlet, the Prince of Denmark* Shakespeare, W., *Hamlet, prince of Denmark, Act 3., scene II.*, W. W. Norton publishers 1992

Spurgeon, Ch., Zimmermann, J., Belleretti web, in <http://www.bellereti.com/jzimm/Venice/Scuole.html>

Waldron, J., *Foreign law and the modern ius gentium*, 119 *Harv. L. Rev.* 129 (2005)

Wittkower, R., Montagu, J., Connors, J., *Art and Architecture in Italy 1600-1750, Vol. 1: Early Baroque*, Yale UP - Pelican History of Art), 1999

Zenatti, *Il poemetto di Pietro di Natali sulla pace di Venezia*, in *Buletino dell'Istituto storico Italiani* 26 (1905)

Poznámky

- 1 Da Mosto, A., L'Archivio di stato di Venezia, Indice Generale, storico descrittivo ed analitico, 1937, in http://www.archivi.beniculturali.it/Biblioteca/damosto_html/03_html
- 2 Shakespeare, W., Hamlet, prince of Denmark, Act 3., scene II., W. W. Norton publishers 1992
- 3 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str.14
- 4 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, použitá literatura – primární prameny
- 5 <http://venetianviews.com/Venetian%20History.htm>
- 6 Acta Sanctorum, XI, pp. 352-8., <http://acta.chadwyck.com/>
- 7 http://en.wikipedia.org/wiki/Zadar#Venetian_Republic,_281409-1797.29
- 8 Newman, P., (1940), "A Short History of Cyprus", Longmans, Green & Co., London, in <http://www.cypnet.com/ncyprus/history/venetian/index.html>
- 9 Luzzatto, G., Storia Economica di Venezia dall'XI al XVI secolo, Venice 1961, 35 - 139
- 10 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 9
- 11 Dupuy, R. E., Dupuy, T. N.: Vojenské dějiny. The Harper Encyklopedie, Sv. 1.,2., Praha: Forma, 1996
- 12 Norwich, J., J., A History of Venice, Alfred A. Knopf. New York, 1982, str. 431
- 13 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 5
- 14 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, str.37
- 15 Kemerling, G., Plato: The State and the Soul, 2002, in <http://www.philosophypages.com/hy/2g.htm>
- 16 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 185
- 17 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 33
- 18 Ibid, str. 33
- 19 Paul III. (p.p), Consilium de emendanda ecclesia, 1536 – 1537, in www.britannica.com/eb/topic-1322273/Consilium-de-emendanda-ecclesia
- 20 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str.13
- 21 Ibid, str. 14
- 22 Ibid, str. 14
- 23 Ibid, str. 34, M17
- 24 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981
- 25 Ibid, str. 44
- 26 Ibid, str. 17
- 27 Burckhardt, J. Ch., Kultura renesanční doby v Itálii. Díl 1., 2., St. Sokol, 1912
- 28 Ibid.
- 29 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str.
- 30 Epstein, S. A., Gorse, G., History and municipal institutions of Genoa, University of Colorado, in http://home.manana.it/history_of_genoa2.htm
- 31 Napf. in. Guicciardini, F., Storia d'Italia <http://www.filosofico.net/guicciardinstoriaaditalia1.htm>, Hibbert, Ch., The House of Medici: Its Rise and Fall, ISBN 0688053394
- 32 In Partridge, L., W., The Renaissance in Rome (1400-1600), George Weidenfeld & Nicholson (January 1996)
- 33 Repetti, E., Dizionario Geografico Fisico della Toscana, in <http://www.archeogr.unisi.it/repetti/dbms/sk.php?id=3275>
- 34 <http://www.alessandrotrorti.it/testi/storia/storia06.php>
- 35 http://it.wikipedia.org/wiki/Storia_di_Genova
- 36 Ibid.
- 37 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 3
- 38 <http://www.veneto.org/history/serenissima2.htm>
- 39 Ibid. str. 3, http://it.wikipedia.org/wiki/Maggior_Consiglio
- 40 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 252-3
- 41 Norwich, J., J., A History of Venice, Alfred A. Knopf. New York, 1982
- 42 http://en.wikipedia.org/wiki/Giovanni_II_Partecipazio
- 43 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 253-4
- 44 Da Mosto, A., I dogi di Venezia, str. 34
- 45 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 241
- 46 Fasoli G., Liturgia e cerimoniale ducale, str. 262, Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 256
- 47 Da Mosto, A., I dogi di venezia, str. 12
- 48 <http://www.britannica.com/eb/article-9034992/Francesco-Foscari>
- 49 http://it.wikipedia.org/wiki/Marino_Faliero
- 50 Ibid.
- 51 Kantorowitz, E., H., The King's Two Bodies - A Study in Medieval Political Theology, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1957
- 52 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, str.16
- 53 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 219
- 54 Ibid, str. 291-3
- 55 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 24, Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 88
- 56 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 44
- 57 Ibid, str. 40
- 58 Ibid, str. 45-48
- 59 Ibid, str. 12

-
- 60 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 271
- 61 Ibid. str. 179-181
- 62 (trans. Lekwenor, L.) fol 63v, Donato Giannotti, Libro de le republica de vinitiani
- 63 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 157
- 64 Ibid, str.103
- 65 Zenatti, Il poemetto di Pietro di Natali sulla pace di Venezia, in Bulettno dell'Istituto storico Italiani 26 (1905), str. 107-126
- 66 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str.116
- 67 Ferrarese Historia di papa Alessandro III
- 68 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 105
- 69 <http://www.newsontherialto.org/news.php>
- 70 http://it.wikipedia.org/wiki/Consiglio_dei_Pregadi
- 71 Molmenti, P., La Storia di Venezia nella Vita privata, in <http://www.kaleidos.it/venetia/storia/note3.html>
- 72 Ibid.
- 73 http://it.wikipedia.org/wiki/Repubblica_di_Venezia#Il_Collegio_dei_Savi_e_il_Pieno_Collegio
- 74 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 190
- 75 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, str. 31
- 76 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 68
- 77 Ibid, str. 66-70
- 78 Ibid. str. 76
- 79 http://it.wikipedia.org/wiki/Maggior_Consiglio
- 80 Ibid. str. 155
- 81 http://it.wikipedia.org/wiki/Maggior_Consiglio, M19
- 82 http://it.wikipedia.org/wiki/Bajamonte_Tiepolo
- 83 Molmenti, P., La Storia di Venezia nella Vita privata, in <http://www.kaleidos.it/venetia/storia/note3.html>
- 84 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 80
- 85 http://it.wikipedia.org/wiki/Tre_Inquisitori_di_Stato
- 86 en.wikipedia.org/wiki/Republik_of_Venice
- 87 Romano, D., The Likeness of Venice: A Life of Doge Francesco Foscari 1373-1457, ISBN: 9780300112023
- 88 http://it.wikipedia.org/wiki/Giovanni_I_Cornaro
- 89 Ibid.
- 90 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 142
- 91 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 39
- 92 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 338
- 93 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, str.28
- 94 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 44
- 95 Cont x Doge_Of_Venice/Choosing_Of_The_Doge
- 96 Da Mosto, A., L'Archivio di stato di Venezia, Indice Generale, storico descrittivo ed analitico, 1937, in http://www.archivi.beniculturali.it/Biblioteca/damosto_html/02_html
- 97 Da Mosto, A., L'Archivio di stato di Venezia, Indice Generale, storico descrittivo ed analitico, 1937, in http://www.archivi.beniculturali.it/Biblioteca/damosto_html/02_html
- 98 Ibid.
- 99 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 206
- 100 Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera, str.31
- 101 http://it.wikipedia.org/wiki/Doge_%28Venezia%29#Voci_correlate
- 102 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 214
- 103 in Da Mosto, A., I dogi di Venezia, Milan, 1966, str. 16-22
- 104 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 32
- 105 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 101
- 106 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 246
- 107 Maine, H. J. S., Ancient Law, Londres, 1861, http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Varia/al_maine2.htm
- 108 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 248-9
- 109 Waldron, J., Foreign law and the modern ius gentium, 119 Harv. L. Rev. 129 (2005)
- 110 Da Mosto, A., L'Archivio di stato di Venezia, Indice Generale, storico descrittivo ed analitico, 1937, in http://www.archivi.beniculturali.it/Biblioteca/damosto_html/03_html
- 111 Appellate Jurisdiction Act 1876, <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=1054190>
- 112 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 158
- 113 http://it.wikipedia.org/wiki/Arsenale_di_Venezia
- 114 Ibid.
- 115 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 131
- 116 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 132-133
- 117 Ibid.
- 118 Aldrighetti, G., Gli Ordini Cavallereschi della Serenissima Repubblica di San Marco, in http://www.iagi.info/ARALDICA/ordini/antichistati/rep_sanmarco/venezia.html
- 119 http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Republik_of_Venice
- 120 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 134
- 121 http://en.wikipedia.org/wiki/Venetian_Arsenal
- 122 Ibid.

- 123 Mallett, M. E., Hale, J. R. The Military Organisation of a Renaissance State: Venice c. 1400 to 1617 (Abstract), Cambridge UP: Studies in Early Modern History, 2006, str. 4
- 124 Ibid., str. 1
- 125 Machiavelli, M., Fanti e cavalieri nelle prime guerre d'Italia (1494 – 1527), Ricerche storiche vii-viii (1977 – 1978), 7-92, 359 – 415, dopis ze 7.12.1509
- 126 Mallett, M. E., Hale, J. R. The Military Organisation of a Renaissance State: Venice c. 1400 to 1617 (Abstract), Cambridge UP: Studies in Early Modern History, 2006, str. 5 (také Machiavelli N., Tercets on ambitions)
- 127 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 128
- 128 Burckhardt, J. Ch., Kultura renesanční doby v Itálii. Díl 1., 2., St. Sokol, 1912, str. 89
- 129 Joukl, M., (ed.) Humanismus v období renesance a reformace, Sborník příspěvků z kolokvia časopisu Prométheus, vydal Gaudeamus 1998, in web.uhk.cz/prometh/Komplet/SBORNÍK3.PDF
- 130 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 16
- 131 http://www.geocities.com/capitolHill/rotunda/2209/Catholic_Italy2.html
- 132 Catholic encyclopedia, in www.newadvent.org/cathen/15333a.htm
- 133 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 160
- 134 Catholic encyclopedia, in www.newadvent.org/cathen/15333a.htm
- 135 Ibid.
- 136 [http://bible.tmtm.com/wiki/Trent,_Council_of_\(Catholic_Encyclopedia\)](http://bible.tmtm.com/wiki/Trent,_Council_of_(Catholic_Encyclopedia))
- 137 http://en.wikipedia.org/wiki/Paolo_Sarpi
- 138 Belarmino, R., Risposta di un dottore in Theologia, Vittorio Benacci, Roma 1606
- 139 Ibid, str. 122
- 140 Smith, W., A Dictionary of Greek and Roman Antiquities, C. Little, and J. Brown Publishers, 1870, online version (University of Michigan): <http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=moa;idno=ACL4256> http://en.wikipedia.org/wiki/Censor_%28ancient_Rome%29
- 141 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 160
- 142 in Rickman, G., The Corn Supply of Ancient Rome Oxford Clarendon Press 1980
- 143 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 191
- 144 Ibid, str. 118
- 145 Spurgeon, Ch., Zimmermann, J., Belleretti web, in <http://www.belleretti.com/jzimm/Venice/Scuole.html>
- 146 Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by John Windet for Edmund Mattes 1599, str. 189
- 147 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 5
- 148 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 211
- 149 Le Goff, J., Středověká imaginace, Argo, ISBN 80-7203-074-4
- 150 Ibid, str. 89
- 151 Ibid, str. 231
- 152 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 202
- 153 fol 321 r-v
- 154 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 204, 205
- 155 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 190
- 156 Ibid, str. 85-6
- 157 Ibid, str. 230
- 158 Sansovino, V 1004, fol. 330V
- 159 Burckhardt, J. Ch., Kultura renesanční doby v Itálii. Díl 1., 2., St. Sokol, 1912, str. 33
- 160 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 167
- 161 Ibid, str. 169
- 162 Ibid, str. 173
- 163 Ibid, str. 84
- 164 Ibid, str. 141
- 165 Ibid, str. 160
- 166 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 161
- 167 Ibid, str. 163, Michiel, Origine delle feste Veneziane, str. 2:37-41
- 168 http://en.wikipedia.org/wiki/Pietro_II_Orseolo#_ref-Nor_0
- 169 Catholic encyclopedia, in <http://www.newadvent.org/cathen/01287a.htm>
- 170 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 121
- 171 <http://en.wikipedia.org/wiki/Bucentaur>
- 172 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 128
- 173 Ibid, str. 218
- 174 Ibid, str. 223
- 175 Ibid, str. 224
- 176 Sans. P502, Michael Origine delle feste Veneziane, 1:48-87
- 177 Muir, E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981, str. 216
- 178 Ibid, str. 213
- 179 Ibid, str. 214
- 180 Ibid, str. 213
- 181 <http://homepage.eircom.net/%257Eodyssey/Quotes/History/History.html>, http://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_venice.html

---

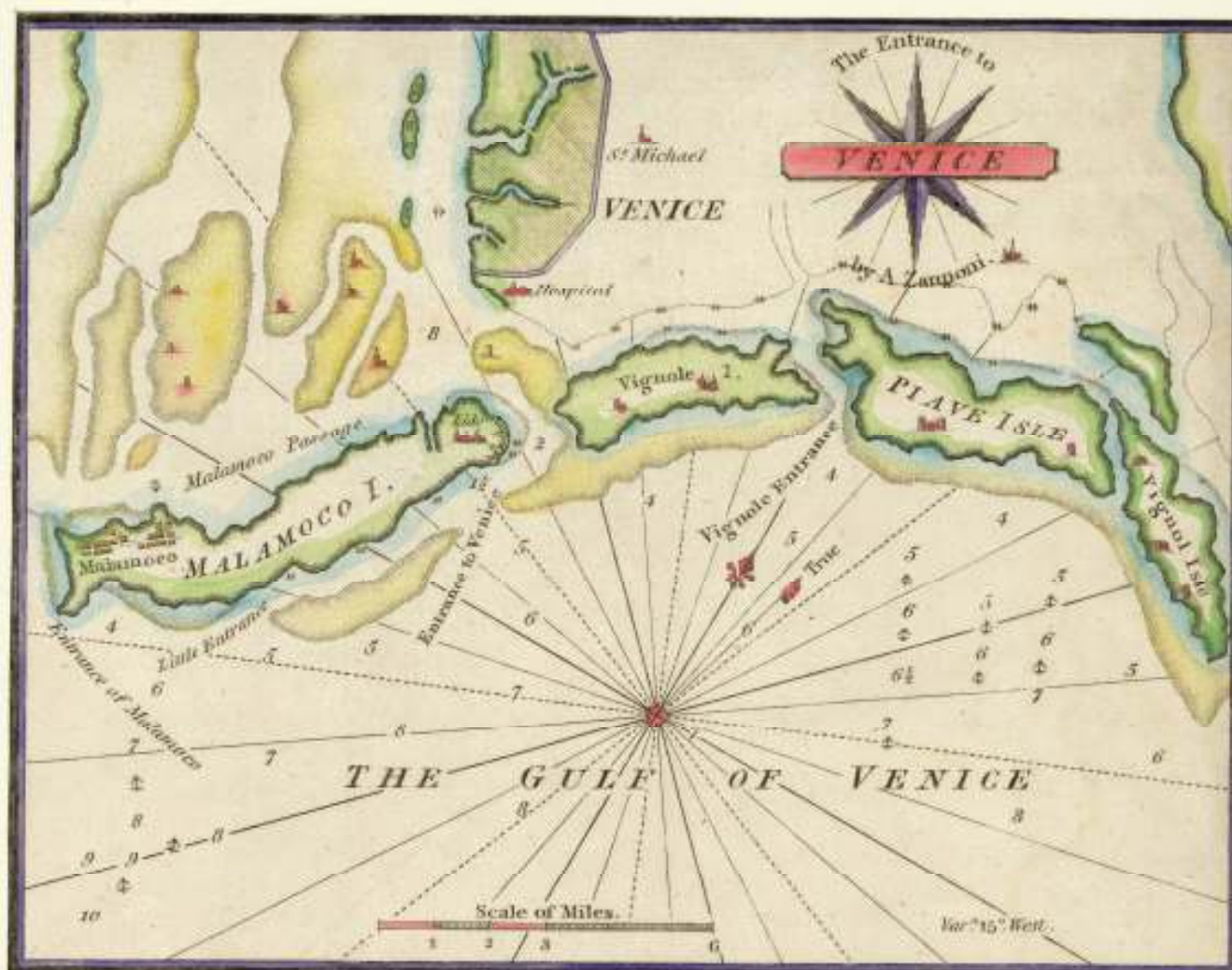
Přílohy

- 1.) Politická mapa severní Itálie v 10., 12. 15. století. Převzato z Muir, R., Philips' new Historical Atlas for Students, George Philip & Son, Ltd., The London Geographical Institute 1911, in http://www.culturalresources.com/MP_Muir37.html
- 2.) Politická mapa severní Itálie (přelom 15. a 16. století). Převzato z Muir, R., Philips' new Historical Atlas for Students, George Philip & Son, Ltd., The London Geographical Institute 1911, in <http://www.fordham.edu/halsall/maps/15citaly.jpg>
- 3.) Mapa Benátské laguny. Mapa byla vytvořena Hamilton, H. (na základě předlohy Zannoni, A.), vydal Michell, G., Moore, J.H., London 1810, in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/heather_1810_venice_entry.html
- 4.) Mapa Benátek (stav z roku 1565). Braun, G., Hogenberg, F. (na základě předlohy Bolognina Zaltieriho), Civitates Orbis Terrarum, 6. vydání, Kolín nad Rýnem 1617, in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/braun_hogenberg_I_43_b.jpg
- 5.) Mapa Benátek (stav z roku 1650). Převzato z Merian, M., datace přibližně 1650, in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/merian_1650_venice.html
- 6.) Průvod benátských magistrátů v čele s dóžete. Braun, G., Hogenberg, F. (na základě předlohy Bolognina Zaltieriho), Civitates Orbis Terrarum, 6. vydání, Kolín nad Rýnem 1617 (výřez z mapy), in http://historic-cities.huji.ac.il/italy/venice/maps/braun_hogenberg_I_43_b.jpg
- 7.) Dóže se svými Trionfi. Převzato z knihy Muir., E., Civic Ritual in Renaissance Venice, Princeton Univ. Pr., 1981
- 8.) Struktura benátského volebního systému. Růžička, J., La Serenissima: politický a sociální systém Benátské republiky, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2008, Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jan Přemysl Kučera (na základě Contarini, G., The commonwealth and government of Venice. London : Imprinted by Iohn Windet for Edmund Mattes 1599)

© The Hebrew University of Jerusalem & The Jewish National & University Library

© The British Library, University of Amsterdam & The Jewish National & University Library

© The Allen University of Innsbruck & The Jozsef Nemesi & Company Library

